

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลและการอภิปรายผล

การวิเคราะห์และศึกษาเกี่ยวกับเรื่องสถานการณ์ทางการ เมืองของไทยระหว่างปี พุทธศักราช 2516-2532 ที่มีผลต่อนโยบายการศึกษา การจัดหลักสูตรและการเรียนการสอน ในระดับประถมศึกษา ที่ได้จากการศึกษา เอกสารและการสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น 4 ตอน ตาม ลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางการ เมืองของไทย ดังนี้คือ

- ตอนที่ 1 ช่วงก่อน 14 ตุลาคม 2516 (ตั้งแต่ พ.ศ. 2513 ถึง 14 ตุลาคม 2516)
- การเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงการศึกษาในระดับศึกษาก่อน 14 ตุลาคม 2516
- ตอนที่ 2 ช่วงหลัง 14 ตุลาคม 2516 ถึงก่อน 6 ตุลาคม 2519
- ผลของเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่มีต่อการศึกษาระดับประถมศึกษา
 - การดำเนินการปฏิรูปการศึกษาภายใต้สถานการณ์ทางการเมืองในช่วง 25 มิถุนายน 2517- ก่อน 6 ตุลาคม 2519
- ตอนที่ 3 ช่วงหลัง 6 ตุลาคม 2519 ถึงก่อน 20 ตุลาคม 2520
- ผลของเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ที่มีต่อการปฏิรูปการศึกษาระดับประถมศึกษา
 - การดำเนินการปฏิรูปการศึกษาภายใต้สถานการณ์ทางการเมืองหลัง 6 ตุลาคม 2519 ถึงก่อน 20 ตุลาคม 2520
- ตอนที่ 4 ช่วงหลัง 20 ตุลาคม 2520 ถึง พ.ศ. 2532
- การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาระดับประถมศึกษาภายใต้สถานการณ์ทางการเมือง หลัง 20 ตุลาคม 2520 ถึง พ.ศ. 2532

ตอนที่ 1 ช่วงก่อน 14 ตุลาคม 2516 (ตั้งแต่ พ.ศ. 2513 ถึง 14 ตุลาคม 2516)

การเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลง การศึกษาในระดับประถมศึกษา ก่อน 14 ตุลาคม 2516

ตั้งแต่ปี 2513 เป็นต้นมา สถานการณ์ทางการเมืองเริ่มต้นตัวมากขึ้น เนื่องจากเป็นช่วงสมัยเผด็จการต่อเนื่องมาจากสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์, จอมพลถนอม กิตติขจร และจอมพลประภาส จารุเสถียร ในช่วงนี้มีการสังคมนิยมรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสูงมาก (เอกวิทย์ ณ ถลาง, สัมภาษณ์, 4 กุมภาพันธ์ 2534) จะเห็นได้จากมิตบทความต่าง ๆ เอกสาร สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น การแสดงออกทางความคิดเห็นต่าง ๆ ในวารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์ ซึ่งมี สุลักษณ์ ศิวลักษณ์ เป็นบรรณาธิการ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการจัดสัมมนา อภิปรายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ การเมือง เป็นจำนวนมาก

เหตุการณ์สำคัญที่สร้างความไม่พอใจให้กับประชาชนอย่างมากเหตุการณ์หนึ่งก็คือ การปฏิวัติตนเองของรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ในวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2514 ซึ่งได้ยุบคณะรัฐมนตรีและยุบสภา และได้ใช้วิธีการปกครองโดยสภาปฏิวัติไม่มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่าง ๆ อีกต่อไป ผู้ทำหน้าที่รัฐมนตรีของทุกกระทรวงคือ ปลัดกระทรวง (ก่อสวัสดิพาณิชย์, สัมภาษณ์, 24 ธันวาคม 2533) และได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกระทรวงต่าง ๆ หลายกระทรวง โดยรัฐบาลได้จัดตั้งคณะกรรมการวางโครงสร้างเพื่อการบริหาร โดยทำหน้าที่พิจารณาการแบ่งกระทรวงแบ่งกรมให้เหมาะสม (สวัสดิ์ จงกล, สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2533) ตัวอย่างภายในกระทรวงศึกษาธิการ ได้แก่ การจัดตั้งสถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีขึ้น เรียกว่า สสวท. เพื่อที่จะพัฒนาการสอนวิทยาศาสตร์ (วิชัย ต้นศิริ, สัมภาษณ์, 25 ธันวาคม 2533) นอกจากนี้ยังได้มีการปรับส่วนราชการของกรมต่าง ๆ ได้แก่ ตั้งกองแผนงานของทุกกรม (ซึ่งเดิม กรมแผนงานกระทรวง เป็นผู้ดูแล) โดยมีสำนักงานเลขานุการกรมของแต่ละกรมเป็นผู้ประสานงาน และได้ตั้งกองพัฒนาหลักสูตร กองแนะแนวการศึกษาและอาชีพขึ้น และรวมศูนย์เทคโนโลยีเข้ากับกองเผยแพร่เพื่อการศึกษา ให้ทั้งสามหน่วยงานนี้ สังกัดอยู่ในกรมวิชาการ สำหรับกองพัฒนาหลักสูตรได้รับเอางานทางด้านฝ่ายเลขานุการของการปรับปรุงหลักสูตรมาไว้ด้วย (สวัสดิ์ จงกล)

ก่อน 14 ตุลาคม 2516 ได้มีการเคลื่อนไหวทางด้านวิชาการของกระทรวงศึกษาธิการ

อยู่บ้าง ได้แก่ การประชุมทางวิชาการ เรื่อง "บทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่าน
มา" จัดโดยกรมสามัญศึกษา เมื่อเดือน สิงหาคม 2512 การประชุมทางการศึกษาในครั้งนี้
ก็ยังมีได้แสดงให้เห็นถึงแนวทัศนะและความสนใจที่จะมองการศึกษาจากแง่ของ "บทบาทสำคัญต่อ
การกำหนดการเลือกวิถีชีวิตของบุคคล" และปัญหา เรื่อง "ความเสมอภาคของโอกาสทางการ
ศึกษา" อันเป็นประเด็นปัญหาวิกฤตทางการเมือง ดังที่สะท้อนให้เห็นอย่างเด่นชัดใน "รายงาน
วิจัยประสิทธิภาพโรงเรียนประถมศึกษา : ความเสมอภาคของโอกาสทางการศึกษา" และผล
งานศึกษาวิจัยอื่น ๆ ที่ตามมาอีกเป็นจำนวนมาก (เสนห์ จามริก, 2526) เนื่องจากการประชุม
ทางวิชาการว่าด้วย "บทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา" ส่วนหนึ่ง เป็น เรื่อง
ที่ทางราชการไทย เสนอสนองต่อความต้องการขององค์การระหว่างประเทศ (Ministry of
Education, 1970) เนื่องในวาระครบร้อยปีนับตั้งแต่เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวังในปี พ.ศ.
2414 สำหรับบุตรหลานเจ้านายและข้าราชการได้ "...ฝึกหัดเล่าเรียนเพื่อจะได้รู้หนังสือ
รู้จักคิดเลข และขนบธรรมเนียมราชการให้ชัดเจน จะได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณต่อไป..."
(เสถียร วิชัยลักษณ์, 2414)

ต่อมาในช่วงปี 2513 ถึงก่อน 14 ตุลาคม 2516 ได้เริ่มมีการวิพากษ์วิจารณ์ทางด้าน
การศึกษามากขึ้น จะเห็นได้จากบทความในสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ การอภิปราย การสัมมนา ที่จัดขึ้นในช่วงนี้
อย่าง เช่นสุนทรพจน์ของบุญชู โรจนเสถียร (2517) ที่แสดงแก่สมาชิกสโมสรรอคารีกรุง เทพ-
มหานคร ณ โรงแรมเอราวัณ เมื่อ 21 ธันวาคม 2515 ความว่า

เบื้องต้นเราต้องปฏิรูประบบการศึกษาของเราเสียใหม่ทั้งกระบวนการ เพราะ
ระบบที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน เป็นเสมือนแท่นพิมพ์ที่หล่อได้แต่ตัวเหมือน คือ มีสมรรถภาพผลิต
ได้แต่เพียง "ผู้ตาม" เท่านั้น ระบบการศึกษาที่ดีและใช้การได้ จะต้องเป็นระบบที่
สามารถผลิตคนให้เป็นผู้นำได้ด้วย...

แนวความคิดของประชาชนที่เกี่ยวกับการศึกษาในช่วงปี 2513 ถึงก่อน 14 ตุลาคม
2516 เป็นภาพที่สะท้อนให้เห็นสถานการณ์และปัญหาบ้านเมืองในขณะนั้น ซึ่งกล่าวได้ว่า เป็นผล
สืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้าง เศรษฐกิจ สังคม ซึ่งกำลังขยายขอบเขตออกไป
อย่างกว้างขวาง ก่อให้เกิดกลุ่มชน กลุ่มอาชีพ และปัญหาหลักกันขัดแย้งทางเศรษฐกิจ สังคมใหม่ ๆ
ที่ตามมา และทวีความสลับซับซ้อนยิ่ง ๆ ขึ้น (เสนห์ จามริก, 2517, 2526) เหตุการณ์ 14

ตุลาคม 2516 โดยพื้นฐานก็อุบัติขึ้นจากปัญหาและผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างดังกล่าวข้างต้น (ลิขิต ธีรเวคิน, 2533, เสน่ห์ จามริก, สัมภาษณ์, 24 มกราคม 2534) ความรู้สึกสำนึกในสภาวะและปัญหาของความเหลื่อมล้ำต่ำสูงทางเศรษฐกิจ สังคมก็ดี ความกังวลใจในปัญหาเรื่องความเป็นธรรมและความเสมอภาคก็ดี ปรากฏให้เห็น ได้ยิน ได้ฟังกันโดยทั่วไป รวมทั้งในวงการศึกษาด้วย ซึ่งจะเห็นได้จากการประชุมทางวิชาการว่าด้วย "บนเส้นทางการแสวงหาโฉมหน้าใหม่ของการศึกษาไทย" ในเดือนพฤษภาคม 2516 นับเป็นเครื่องสะท้อนสภาพบรรยากาศทางความคิดความอ่านทำนองเดียวกัน (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมสามัญศึกษา, 2516)

แนวความคิดเพื่อที่จะเปลี่ยนแปลงการศึกษาในระดับประถมศึกษาของทางกระทรวงศึกษาธิการ ในช่วงก่อน 14 ตุลาคม 2516 มีเรื่องที่สำคัญ 3 เรื่อง (เอกวิทย์ ณ ถลาง, สัมภาษณ์, 4 กุมภาพันธ์ 2534) คือ

1. แนวคิดที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างระบบการศึกษา
2. แนวคิดที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการบริหารการประถมศึกษา
3. แนวคิดที่จะเปลี่ยนแปลงหลักสูตรประถมศึกษา

แนวความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างระบบการศึกษาของไทย

แนวความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างระบบการศึกษาของไทย ซึ่งเกิดขึ้นก่อน 14 ตุลาคม 2516 นั้น สวัสดิ์ จงกล (สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2533) ได้กล่าวถึงแนวคิดในการที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างระบบการศึกษา ซึ่งไม่สามารถจะดำเนินการเปลี่ยนแปลงในขณะนั้นได้ว่า

...คณะกรรมการ (คณะกรรมการดำเนินงานปรับปรุงหลักสูตร) ได้พิจารณาพบว่า การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรจะไปกระทบระบบการศึกษา คือ แต่ก่อนนั้นเป็นประถมต้น ประถมปลาย เป็น 4 : 3 แล้วก็มีมัธยม 3 : 2 ก็เป็น 4 : 3 : 3 : 2 ถ้าหากว่าจะเปลี่ยนประถม ระยะเวลาจะน้อยลง ถ้ามีวิธีการจัดหลักสูตร วิธีการจัดการเรียนการสอน ใช้สื่อให้ดีพอ ไม่ต้องถึง 7 ปีก็ได้ แต่ก็จัดไม่ได้เพราะว่า พระราชบัญญัติแผนการศึกษาแห่งชาติ ใช้เวลาประถมศึกษา 4 : 3 คือ เป็น 7 ปี ฉะนั้นคณะกรรมการชุดนี้ก็เห็นว่า การศึกษาที่เป็นพื้นฐานขั้นต้น คือ ระดับประถมกับระดับสูงขึ้นไปควรจะปรับ คือ ประถมลดเป็น 6 ปี มัธยมก็เพิ่มขึ้นเป็น 6 ปี แทนที่จะเป็น 5 ปี อย่างเดิม แต่ก็ติดขัดในตัวของพระราชบัญญัติ ก็เลยใช้วิธีการที่พิจารณาเรื่องนี้ไปก่อน แล้วจึงส่ง เรื่องให้คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติพิจารณาว่า แผนการศึกษาแห่งชาติควรจะปรับปรุงอย่างไร

อาจกล่าวได้ว่า สาเหตุที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงโครงสร้างระบบการศึกษาของไทย ในช่วงก่อน 14 ตุลาคม 2516 ได้ก็เพราะจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงพระราชบัญญัติประถมศึกษา ด้วยจึงจะสามารถเปลี่ยนแปลงโครงสร้างระบบการศึกษาได้

แนวความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงระบบโครงสร้างการบริหารการประถมศึกษา

แนวความคิดนี้ เกิดขึ้นสืบเนื่องมาจากการที่กระทรวงมหาดไทยได้ออนการศึกษา ประชาบาลไปอยู่กับกระทรวงมหาดไทย ตั้งแต่ตุลาคม 2509 เมื่อได้พิจารณาบทความ สิ่งพิมพ์ ต่าง ๆ การสัมมนา และการอภิปรายเกี่ยวกับการอนการศึกษาประชาบาล ในปี พ.ศ. 2519 สรุปได้ว่า เป็นการอนด้วยสาเหตุทางการเมือง (วันทนา เลิศสินไทย, 2523) ดังที่ ชำนาญ ภูวบูรณ์* (สัมภาษณ์, 15 กันยายน 2522 อ้างถึงใน วันทนา เลิศสินไทย) ได้กล่าวว่า

... จากการคุกคามของคอมมิวนิสต์ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2492 เป็นต้นมา... เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร มีความต้องการที่จะอนการศึกษาประชาบาลไปให้องค์การบริหารส่วนจังหวัด เพราะโรงเรียนประชาบาล มีครูทั่วประเทศเป็นจำนวนมาก รวมทั้งในท้องที่ที่มีผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ด้วย รัฐบาลต้องการให้จังหวัดได้ดูแลครูประชาบาล อย่างใกล้ชิด และผลจากการที่จังหวัดได้ดูแลครูประชาบาล เป็นสายให้กับทางราชการในการคอยบอกข่าวความเคลื่อนไหวของคอมมิวนิสต์อีกด้วย

นอกจากนี้รัฐบาล จอมพลถนอม กิตติขจร ยังต้องการเสียงของครูประชาบาลสนับสนุน สมาชิกของพรรคสหประชาไทย ซึ่งเป็นพรรคการเมืองของรัฐบาล การอนการศึกษาประชาบาล จึง เป็น เพียงแผนการที่แอบซ่อนมากับกลวิธีของการแสวงหาอำนาจของกระทรวงมหาดไทย (อภิชัย พันธเสน, 2519, การศึกษาประชาบาล : ปัญหาผลประโยชน์, 2522, สุธง่า ศักดิ์ศาสตร์, 2522) และจากผลการสัมมนาครูประชาบาลของชมรมพิทักษ์สิทธิครูประชาบาล ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่จังหวัดชัยภูมิ เมื่อวันที่ 13-17 มิถุนายน 2522 ก็ได้กล่าวถึงเรื่อง ดังกล่าวว่า "กระทรวงมหาดไทยอนการศึกษาประชาบาลเมื่อปี พ.ศ. 2509 เพื่อเป็นฐานอำนาจทางการเมืองของบุคคลบางคนโดยมีเจตนาเคลือบแฝง" (ลิขิตเดช จันทศิริ, 2522)

* ชำนาญ ภูวบูรณ์ ในอดีตเคยดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงมหาดไทย

การโอนการศึกษาประชาบาลเป็นไปเพื่อต้องการให้ครู เป็นฐานอำนาจทางการเมือง โดยเฉพาะในเรื่องการ เลือกตั้งนั้น ถ้าพิจารณาจากหนังสือของพลเอกประภาส จารุเสถียร มีถึง ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ประธานคณะกรรมการพิจารณาการ โอนการศึกษาประชาบาล ที่ว่า "ทางด้านการ เมือง ไม่ต้องการให้ครูประชาบาลเป็น เครื่องมือของนักการเมืองดังที่เคย เป็นมา แล้ว จึงให้จังหวัดได้มีอำนาจควบคุมดูแลโดยใกล้ชิดยิ่งขึ้น" (กระทรวงมหาดไทย, 2508) จากข้อความในหนังสือดังที่กล่าวนี้ เป็นการ แสดง เจตนาที่ไม่ต้องการให้ครู เป็น เครื่องมือในการ สนับสนุนนักการเมืองอื่น ๆ ในการ เลือกตั้ง จึงต้องการให้จังหวัดในฐานะผู้ควบคุมท้องถิ่น ได้ดูแล ครูประชาบาลโดยใกล้ชิด ถ้าแปลเจตนารมณ์ของรัฐบาลสมัยนั้นที่ไม่ต้องการให้ครูสนับสนุน นักการเมืองอื่น ๆ ในขณะ เดียวกันเมื่อจังหวัดได้ดูแลครูอย่างใกล้ชิดแล้ว ครูประชาบาลก็คง มา เป็น เสียงสนับสนุนพรรคสหประชา ไทยซึ่ง เป็นพรรคการเมืองของรัฐบาลนั้น เอง

ในการที่จะกล่าวว่า การโอน การศึกษาประชาบาลเป็นเจตนารมณ์ทางการเมือง ดังที่ ได้กล่าวมาแล้วนั้น ถ้าพิจารณาถึงการ เร่งรัดของพลเอกประภาส จารุเสถียร รองนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้น ได้ เร่งรัดคณะกรรมการ โอนการศึกษาประชาบาล เพื่อให้พิจารณาให้ เสร็จสิ้นโดย เร็วที่สุด ก่อนที่จะมีการ เลือกตั้งนั้นจะเป็นการตัดสินใจได้ว่า การโอน การศึกษาประชาบาลเป็น เจตนารมณ์ทางการเมือง เพื่อต้องการให้ครูประชาบาล เป็นฐานอำนาจ ทางการเมืองอย่างชัดแจ้ง ดังหนังสือของสำนักงานสภาพัฒนาการ เศรษฐกิจแห่งชาติ ถึงรอง- นายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย (พลเอกประภาส จารุเสถียร) ตอนหนึ่ง ว่า

ตามที่ ฯพณฯ ได้แสดงความข้องใจในการพิจารณาการ โอนโรงเรียนประชาบาล ไปขึ้นกับองค์การบริหารส่วนจังหวัด หลังจากประชุมคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม 2508 แล้วนั้น สำนักงานสภาพัฒนาการ เศรษฐกิจแห่งชาติ เป็นผู้ดำเนินการล่าช้า นั้น เพราะมีปัญหาด้านกฎหมายและอื่น ๆ นานาประการ คณะกรรมการฯ ได้ประชุมพิจารณา เรื่องนี้มิได้ขาดระยะ... และการพิจารณาเรื่องการโอนโรงเรียนประชาบาลนี้ เป็น เรื่องของคณะกรรมการอิสระ ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้แต่งตั้งขึ้นตามข้อเสนอของกระทรวง ศึกษาธิการ สำนักงานสภาพัฒนาการ เศรษฐกิจแห่งชาติ มีส่วนเกี่ยวข้องกับตัวก็แต่เพียง ในฐานะกรรมการผู้หนึ่ง ซึ่งได้รับการ เลือกตั้งจากคณะกรรมการฯ ให้ทำหน้าที่เป็น เลขานุการ เท่านั้น (สำนักงานสภาพัฒนาการ เศรษฐกิจแห่งชาติ, 2508)

นอกจากนี้นักการศึกษาและนักการเมืองและบุคคลทั่วไป ได้แสดงความคิดเห็น เกี่ยวกับการ โอนการศึกษาประชาบาลในปี พ.ศ. 2509 ไว้ดังนี้ คือ

อภิชาติ พันธเสน (2519, สัมภาษณ์, 11 ธันวาคม 2533) ได้กล่าวถึงเรื่องการโอนการศึกษาประชาบาลโดยสรุปว่า การโอนการศึกษาประชาบาลในปี 2509 นั้น มีนโยบายที่แอบแฝงอยู่ เบื้องหลัง กล่าวคือ ความพยายามที่จะใช้ครูประชาบาลเป็นหัวคะแนนในการหาเสียงให้แก่พรรคของรัฐบาลในสมัยนั้น หลังจากที่ได้ปฏิบัติอำนาจมานาน รัฐบาลในสมัยนั้นก็แสดงท่าทีผ่อนปรนที่จะให้มีการเลือกตั้ง แต่ก่อนที่จะปล่อยให้มีการเลือกตั้ง ก็จำเป็นต้องสร้างเงื่อนไขในทางการเมือง เพื่อที่จะให้ฝ่ายคนได้ครองอำนาจต่อไป โดยเป็นที่ยอมรับของประชาชนกลุ่มหนึ่ง วิธีการอย่างหนึ่งก็คือ เตรียมโอนการศึกษาประชาบาลมาให้ผ่านการดูแลของกระทรวงมหาดไทย โดยจะใช้ เป็น เครื่องมือในการ เป็นสายลับที่จะสืบความเคลื่อนไหวของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ในประเทศ เพื่อประโยชน์ในการปราบปราม

เอกวิทย์ ณ ถลาง (สัมภาษณ์, 4 กุมภาพันธ์ 2534) ได้กล่าวว่า "รัฐบาล (จอมพลถนอม กิตติขจร) เกรงว่าครูประชาบาลจะตกเป็นเหยื่อหรือเป็นแนวร่วมของคอมมิวนิสต์ จึงโอนการศึกษาประชาบาลไปไว้ที่กระทรวงมหาดไทย"

สอาด ปิยวรรณ (สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดลำปาง ปี 2518) ได้กล่าวถึงสาเหตุของการโอนการศึกษาประชาบาลจากกระทรวงศึกษาธิการไปขึ้นกับกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย เมื่อปี 2509 โดยสรุปว่า เป็นความประสงค์และความต้องการของผู้มีอำนาจการเมืองสมัยนั้นต้องการ เองบประมาณของ กระทรวงศึกษาธิการมาขึ้นกับกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย และต้องการ เอาครูประชาบาลทั้งหมดทั่วประเทศมาเป็น เครื่องมือทางการเมือง ซึ่งเมื่อเวลาผ่านพ้นมาถึงปี 2518 ความต้องการในด้านความเจริญทางการศึกษาของชาติสูงขึ้น และชาติมีความจำเป็นที่จะต้องมีการพัฒนาการศึกษาอย่างรีบด่วน นอกจากนี้การโอนการศึกษาประชาบาลในครั้งนั้นก่อให้เกิดผลเสียหายมากกว่าผลได้ ทำให้การศึกษาที่แล้วมาเกิดการเฉื่อยชา ไม่คล่องตัว เพราะเป็นการชอนงานโดยผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง คือ กระทรวงศึกษาธิการ กลับเป็นผู้ไม่มีโอกาสในการบริหารการศึกษาของชาติอย่างเต็มที่ แต่ผู้ที่มีหน้าที่โดยตรง กล่าวคือ กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทยก็มารับเองงานด้านการศึกษาไว้เปรียบเสมือนหนึ่งรับบุตรของผู้อื่นมาเลี้ยง การทำนุบำรุงและการช่วยเหลือย่อมจะน้อยกว่าบุตรของตนเอง ดังนั้นการศึกษาจึงก้าวไปอย่างเชื่องช้าและห่างจากเป้าหมาย เพราะผู้รู้ไม่ได้ทำ ผู้ทำก็ไม่รู้ ครูประชาบาล 90% ที่ทั่วประเทศมีความอึดอัดและไม่สบายใจ เป็นอย่างยิ่งที่ต้องขึ้นอยู่กับ

องค์การบริหารส่วนจังหวัด ทั้งนี้เพราะครูประจำบาลทั้งหลายต้องมีนายหลายคน คือ มีผู้ว่าราชการจังหวัด มีนายอำเภอ มีหัวหน้าส่วน หัวหน้าหมวด ศึกษานิเทศก์ และผู้ช่วยศึกษานิเทศก์ (รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 1 สามัญสมัยที่สอง, 2518)

สวาท ศิริโกมุท (สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดมหาสารคาม ปี 2518) ได้กล่าวถึงหน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษาประจำบาลว่า มีหน่วยงานหลายหน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษาประจำบาล ทั้ง กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงมหาดไทย เทศบาล และเอกชน ได้ก่อให้เกิดปัญหาขึ้นอย่างมากในด้านการประสานงานของแต่ละหน่วยงานที่รับผิดชอบต่อการจัดการศึกษาประจำบาล ไม่มีความคล่องตัวการดำเนินงานต่าง ๆ และไม่สอดคล้องกับความประสงค์ของท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทยได้งานการศึกษาไปสังกัดจาก พ.ร.บ. การโอนการศึกษา พ.ศ. 2509 ซึ่งเป็นกรณีเอาไปเพราะอำนาจและอิทธิพลทางการเมือง มิได้มุ่งเจตนาด้านหลักการหรือคุณภาพของงานเป็นที่ตั้ง (รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 1, สามัญสมัยที่สอง, 2518)

จากทรรศนะของผู้ที่อยู่ในวงการศึกษาและวงการเมืองดังกล่าวข้างต้น อาจจะสรุปได้ว่า การโอนการศึกษาประจำบาลในปี พ.ศ. 2509 นั้น เป็นเหตุผลทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของฝ่ายรัฐบาล อันได้แก่

1. ต้องการเสียงของครูประจำบาลสนับสนุนสมาชิกพรรคสหประชาไทย ซึ่งเป็นพรรคการเมืองของรัฐบาล หรืออาจกล่าวได้ว่าต้องการให้ครูเป็นฐานอำนาจทางการเมืองนั่นเอง
2. ต้องการใช้ครูเป็นเครื่องมือในการเป็นสายลับสืบความเคลื่อนไหวของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย

เมื่อมีการโอนการศึกษาประจำบาลจากกระทรวงศึกษาธิการไปขึ้นกับองค์การบริหารส่วนจังหวัดต่าง ๆ ในปี พ.ศ. 2509 ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น โดยได้ออกกฎหมายมีชื่อเรียกว่า "พระราชบัญญัติโอนโรงเรียนประถมศึกษบางประเภทไปสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. 2509" (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 83 ตอนที่ 89 ฉบับพิเศษ, 2509) ดังนั้นโรงเรียนประถมศึกษาส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดอันประกอบด้วยโรงเรียนประจำบาลและโรงเรียนรัฐบาล สังกัดกรมสามัญศึกษารวม 24,150 โรงเรียน จำนวนครู 104,700 คน จึงโอนไปอยู่ในความรับผิดชอบของ

องค์การบริหารส่วนจังหวัดต่าง ๆ 71 จังหวัด ยังมีเพียง โรงเรียนรัฐบาลสังกัดกรมสามัญศึกษา จำนวน 357 โรงเรียน (กระทรวงมหาดไทย, 2509) ที่กระทรวงศึกษาธิการสงวนไว้เป็น โรงเรียนปรับปรุง เพื่อประโยชน์ของการดำรงและพัฒนามาตรฐานการศึกษา

ในการโอนการศึกษาประชาบาลในครั้งนี้ มีผลกระทบต่อการศึกษาประชาบาลหลายประการ ซึ่งนักการศึกษา นักการเมือง และบุคคลทั่วไป ได้แสดงทรรศนะในเรื่องนี้ไว้ดังนี้ คือ

ลิปพนนท์ เกตุทัต (2522) อดีตเลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้กล่าวถึงผลกระทบที่ครูได้รับจากการโอนการศึกษาประชาบาลในปี 2509 ไว้ว่า "...ทำให้ครูประชาบาลขาดขวัญ กำลังใจในการทำงาน ครูมีความรู้สึกว้า ลินธิ สวัสดิการ ความก้าวหน้าไม่ทัดเทียมกับครูอื่น..."

ส่วน เอกวิทย์ ณ ถลาง (2522) อดีตอธิบดีกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้กล่าวถึงความรู้สึกของครูประชาบาลที่อยู่ภายใต้การดูแลของกระทรวงมหาดไทยว่า "ครูประชาบาลมีความรู้สึกว่ามีเจ้านายหลายคน และถูกผู้บริหารบางคนตั้งใจเอารัศมีเอาเปรียบ ประกอบกับความรู้สึกไม่มีความก้าวหน้าในอาชีพ ถ้าความรู้สึกนี้มีอยู่กับครูประชาบาลส่วนรวมทั้งประเทศจะเป็นอันตราย"

สำหรับ สมพงษ์ พลະสุรย์ (2522) อดีตครูประชาบาลได้กล่าวถึงสภาพของครูประชาบาลภายใต้การควบคุมของกระทรวงมหาดไทยโดยสรุปว่า

1. ครูประชาบาลถูกผู้บังคับบัญชาใช้ให้ทำงานที่ไม่ใช่หน้าที่การสอน
2. ครูประชาบาลถูกเอารัศมีเอาเปรียบจากผู้บังคับบัญชา เช่น การเรียไรต่าง ๆ โดยการขอร้องแกมบังคับอยู่เสมอ ๆ ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ครู
3. ผู้บริหารการศึกษาประชาบาลไม่เข้าใจการศึกษาอย่างแท้จริง ไม่ว่าจะ เป็นยุคก่อนหรือภายหลัง การโอนการศึกษาประชาบาล ผู้บริหารการศึกษาส่วนใหญ่ไม่รู้ว่าการศึกษาคืออะไร การเรียนการสอนที่ดีคืออะไร การบริหารการศึกษาจึงทำโดยอาศัยสามัญสำนึก ทำให้ครูประชาบาลขาดแนวทางในการทำงานและไม่รู้ว่าจะปฏิบัติงานการศึกษาอย่างไรจึงจะถูกต้อง
4. ทางฝ่ายกระทรวงมหาดไทยเข้าไปเกี่ยวข้องกับการศึกษาประชาบาลมากเกินไป เช่น การให้เสมียนตรา ปลัดจังหวัดเป็นกรรมการสอบบรรจุครู เป็นต้น ทำให้กระทรวงมหาดไทยมีอิทธิพลเต็มที่เหนือครูประชาบาล

อภิชัย พันธเสน (สัมภาษณ์, 11 ธันวาคม 2533) ได้กล่าวถึงผลของการที่กระทรวงมหาดไทยใช้งานครูนอกเหนือจากงานการศึกษา ไว้ว่า

การใช้ครูประชาบาลเป็นเครื่องมือโดยใช้เป็นสายลับสืบเรื่องคอมมิวนิสต์ให้กับทางราชการนั้น มีผลให้ครูประชาบาลต้องเผชิญหน้าโดยตรงกับประชาชนและกลุ่มบุคคล ผลก็คือ ทำให้ครูประชาบาลถูกตัดขาดออกจากประชาชน ความห่างเหินของครูประชาบาลกับประชาชนมีมากขึ้น...นอกจากนั้น การที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดก็ดี หรือกรมการปกครองก็ดี ได้ถือโอกาสยืมตัวครูประชาบาลส่วนหนึ่งมาใช้งานในส่วนที่ไม่เกี่ยวข้องกับการศึกษาโดยตรง... มีผลให้จำนวนครูที่จำเป็นต้องใช้ในการสอนลดลงไป มีผลกระทบกระเทือนโดยตรงต่อคุณภาพของการจัดการศึกษา และมีผลให้การศึกษาแยกออกเป็นส่วน ๆ กล่าวคือ บางส่วนอยู่กับกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ และบางส่วนอยู่กับกระทรวงมหาดไทย เป็นต้น...

ชูเกียรติ อุทกพันธ์ (สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2533), ประยูร ศรีประสาธน์ (สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2534) ได้กล่าวถึงสภาพของการศึกษาประชาบาลภายใต้การควบคุมของกระทรวงมหาดไทย ไว้อย่างสอดคล้องกันโดยสรุปว่า หลังจากที่โอนการศึกษาประชาบาลในปี 2509 แล้ว ต่อมาอีกประมาณ 6-7 ปี ก็เห็นภาพชัดว่า การศึกษาประชาบาลมีสภาพดังนี้คือ

1. การศึกษาไม่ได้รับการพัฒนาไปเท่าที่ควร มีการขยายทางด้านปริมาณมากกว่าทางด้านคุณภาพ
2. ครูประชาบาลถูกกดขี่ ได้แก่ การเอาครุมาเสิร์ฟหน้า ครูผู้หญิงต้องมารับใช้ฝ่ายปกครองมีการกลั่นแกล้ง โยกย้าย เพื่อตอบสนองความต้องการของฝ่ายปกครอง เป็นต้น
3. การดำเนินงานของกระทรวงมหาดไทย ในเรื่อง การกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่น นั้น ไม่เป็นไปตามหลักการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่น คือกลับเป็นการมอบอำนาจให้ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ เข้ามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาประชาบาล โดยที่ประชาชนในท้องถิ่นไม่ได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาประชาบาลมากนัก

นอกจากนี้ อรุณ เอี่ยมเอก (สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดอ่างทอง ปี 2518 และ เคยเป็นครุมา 37 ปี) ได้กล่าวถึงสภาพของครูประชาบาลที่อยู่ภายใต้บังคับบัญชาของกระทรวงมหาดไทย ว่า "...ครูประชาบาลเปรียบเสมือนหนึ่งว่าเป็นคนด้อยพัฒนา ผู้บริหารจะจิกจะจุงเอาไปทางไหน ครูประชาบาลก็ไปกับเขา เรื่อยด้วยอิทธิพลทั้งอำนาจทางการ เมือง หรืออำนาจทางการบริหารก็ดี

สิ่งเหล่านี้ เป็นสิ่งที่สร้างความชอกช้ำระกำใจให้แก่ครูประจำบาลตลอดมาทุกยุคทุกสมัย" (รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 1, สามัญสมัยที่สอง, 2518)

ปัญหา เกี่ยวกับการบริหารงานบุคคลของการศึกษาประจำบาลนี้ กองวิจัยการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้ศึกษาวิจัย "การบริหารการศึกษาประจำบาลระดับจังหวัด" โดยศึกษาจากเอกสารในช่วงปี พ.ศ. 2510-2516 ได้พบปัญหาของครูประจำบาล กล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

1. ปัญหา เรื่องการเลื่อนขั้นเงินเดือนและตำแหน่ง ครูสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด หรือครูประจำบาลนั้นไม่อาจเลื่อนขั้น เลื่อนตำแหน่งได้ดีเท่าที่ควร ทั้งนี้เพราะมีตำแหน่งสูง ๆ น้อย และมีอยู่จำกัด ทำให้ครูขาดความก้าวหน้าในอาชีพ เมื่อเปรียบเทียบกับข้าราชการอื่น ๆ

2. ปัญหา เรื่องขวัญของครูประจำบาล บัณฑิตที่จะมีผลต่อขวัญของครูประจำบาล ได้แก่ ความไม่เพียงพอของรายได้ในการครองชีพ สวัสดิการที่ได้รับ ศักดิ์ศรี และการยอมรับจากสังคม ความยุติธรรมในการเลื่อนขั้น การมีสิ่งอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิต ความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สิน ฯลฯ โดยเฉพาะครูประจำบาลในท้องถิ่นที่มีการแทรกซึมจากผู้ก่อการร้าย ดังนั้นขวัญของครูประจำบาลจึงควรพิจารณาอย่างยิ่ง (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2516)

สำหรับนโยบายการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษา ตามแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510-2514) นั้น มีวัตถุประสงค์เกี่ยวกับการประถมศึกษาว่า "จะขยายการศึกษาภาคบังคับให้ทั่วถึง จะปรับปรุงคุณภาพและแก้ไขปัญหาการศึกษาด้วยมาตรการอันเหมาะสม..." (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ, 2510) ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล จอมพลถนอม กิตติขจร ซึ่งแถลงต่อรัฐสภาเมื่อวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2512 ที่แถลงไว้ว่า "...รัฐบาลจะขยายการศึกษาภาคบังคับออกไปทั่วประเทศ..." (สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, 2512) ซึ่งผลของการดำเนินการขยายการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. 2510-2514 องค์การบริหารส่วนจังหวัดต่าง ๆ ได้ประกาศขยายการศึกษาภาคบังคับเป็นจำนวน 434 ตำบล รวมโรงเรียน 554 โรงเรียน ดังตารางต่อไป

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนตำบลและโรงเรียนประชาบาลที่ประกาศขยายการศึกษาภาคบังคับ
พ.ศ. 2510-2514

ปีการศึกษา	จำนวนตำบล	จำนวนโรงเรียน	% ของตำบลที่ขยายการศึกษา
2510	5	9	.09
2511	21	29	.31
2512	109	118	2.04
2513	117	185	2.11
2514	192	214	3.51
รวม	434	554	8.06

ที่มา : กระทรวงมหาดไทย กรมการปกครอง, 2514

จากตารางที่ 2 จำนวนตำบลที่ขยายการศึกษาภาคบังคับ (พ.ศ. 2510-2514) รวมทั้งสิ้น 434 ตำบล คิดเป็นร้อยละ 8.06 ของตำบลทั่วประเทศ จากร้อยละของตำบลที่ขยายการศึกษานี้แสดงว่าในช่วง 5 ปี องค์การบริหารส่วนจังหวัดดำเนินการขยายการศึกษาภาคบังคับได้ผลน้อยมาก และเมื่อเปรียบเทียบกับการดำเนินการภายใต้ความรับผิดชอบของกระทรวงศึกษาธิการในช่วง 4 ปี (พ.ศ. 2506-2509) ขยายการศึกษาภาคบังคับได้ร้อยละ 10.2 ของตำบลทั้งหมดทั่วประเทศ จึงกล่าวได้ว่าผลของการดำเนินการของสองหน่วยงานไม่แตกต่างกัน และยังเหลือตำบลที่ไม่ได้ขยายการศึกษาภาคบังคับอีกถึงร้อยละ 80 ความล่าช้าในการดำเนินการนี้เนื่องมาจากปัจจัยที่สำคัญคือ ความไม่พร้อมทางด้านกำลังงบประมาณและกำลังคน

สำหรับในด้านปริมาณงาน ได้แก่ จำนวนโรงเรียน นักเรียน ครู และงบประมาณ ที่ใช้ในการจัดการศึกษาประชาบาล ดูได้จากตัวเลขในตารางที่ 3

ตารางที่ 3 แสดงจำนวนโรงเรียน นักเรียน ครู และงบประมาณของการศึกษาประชาบาล
พ.ศ. 2510-2514

ปีการศึกษา	โรงเรียน	นักเรียน	ครู	งบประมาณ
2510	24,548	3,814,288	110,943	1,333,201,600
2511	25,006	3,937,071	117,212	1,473,906,000
2512	26,432	4,006,092	120,681	1,875,648,800
2513	27,132	4,315,481	126,003	2,193,460,600
2514	27,264	4,544,302	132,633	2,455,717,080

ที่มา : กระทรวงมหาดไทย กรมการปกครอง, 2514

จากตารางที่ 3 กล่าวได้ว่าการดำเนินการศึกษาประชาบาลได้ขยายตัวในอัตราส่วน โดยสม่ำเสมอ กล่าวคือ จำนวนโรงเรียน นักเรียน และครู ในปี พ.ศ. 2514 เพิ่มจากปี พ.ศ. 2510 เพียงร้อยละ 9.1, 16.6 และ 16.03 ตามลำดับ ในด้านงบประมาณการศึกษาได้เพิ่มสูงขึ้นทุกปี เช่น งบประมาณการศึกษามี พ.ศ. 2514 เพิ่มขึ้น จากปี พ.ศ. 2510 ถึงร้อยละ 40.70

นอกจากนี้ การดำเนินการจัดการศึกษาและการขยายการศึกษาภาคบังคับระหว่างปี พ.ศ. 2510-2514 ต้องประสบกับปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ มากมาย ได้แก่ ปัญหาการตกซ้ำชั้น ปัญหาการเกณฑ์เด็กเข้าเรียน ปัญหาเรื่องอาคารเรียนและอุปกรณ์โรงเรียน เป็นต้น

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ผลกระทบจากการโอนการศึกษาประชาบาลมาอยู่กับ กระทรวงมหาดไทย ที่มีการจัดการศึกษาประชาบาล คือ

1. ครูประชาบาลไม่มีขวัญ กำลังใจในการทำงาน เนื่องจากครูประชาบาลมีความรู้สึกว่าจะไม่มีความก้าวหน้าในด้านสิทธิ และสวัสดิการก็ไม่เท่าเทียมกับครูอื่น
2. ครูประชาบาลรู้สึกว่า มีเจ้านายหลายคน เพราะงานด้านธุรการอยู่กับกระทรวงมหาดไทย งานด้านวิชาการอยู่กับกระทรวงศึกษาธิการ และงานด้านบุคลากรอยู่กับครุสภา
3. ครูประชาบาลต้องทำงานอื่น ๆ ที่กระทรวงมหาดไทยมอบหมาย นอกเหนือจากงานสอน
4. การขยายการศึกษา เน้นทางด้านปริมาณมากกว่าทางด้านคุณภาพทางการศึกษา ส่งผลให้การศึกษาไม่พัฒนาไปเท่าที่ควร

จากผลกระทบของการโอนการศึกษาประชาบาลดังกล่าวข้างต้น ประกอบกับเหตุผลที่ว่า การศึกษาโดยภาพรวมของประเทศ ยังไม่มีเอกภาพ กล่าวคือ ประถมศึกษาบางส่วนอยู่กับ กระทรวงมหาดไทย บางส่วนอยู่กับกระทรวงศึกษาธิการ มัธยมศึกษา อาชีวศึกษา การฝึกหัดครู อยู่กับกระทรวงศึกษาธิการ ส่วนอุดมศึกษาอยู่ในสังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ในปี พ.ศ. 2515 ได้มีการเคลื่อนไหวที่จะปรับปรุงโครงสร้าง ระบบบริหารการศึกษา ให้มีเอกภาพ โดยมีข้อเสนอในลักษณะที่ว่า จะรวมงานการศึกษาทั้งหมดอยู่ภายใต้กระทรวงศึกษาธิการ และได้้นำข้อเสนอนี้ เสนอไปทางฝ่ายคณะปฏิวัติ (นำโดยจอมพลถนอม กิตติขจร) ปรากฏว่าคณะปฏิวัติได้ส่งให้หน่วยงานต่าง ๆ เสนอความคิดเห็นซึ่งการรวมเข้าไปอยู่ในกระทรวงศึกษาธิการนั้น ได้เกิดกระแสต่อต้านจากผู้เกี่ยวข้องทางการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งทั้งจากกระทรวงมหาดไทย และกลุ่มอาจารย์มหาวิทยาลัย ที่คิดว่าการศึกษาทั้งหมดไปอยู่กับกระทรวงศึกษาธิการ นั้นไม่เหมาะสม เพราะฉะนั้นจึงได้เสนอแนวทางความคิดเห็นที่ต่อต้านและเสนอทางออกในการตั้งทบวงมหาวิทยาลัยขึ้นมา เป็นผลสำเร็จ แยกจากสำนักนายกรัฐมนตรี ส่วนการศึกษาประชาบาลนั้น ยังคงอยู่กับกระทรวงมหาดไทยต่อไป เนื่องจากกระทรวงมหาดไทยมีอำนาจที่แข็งแกร่ง (ประยูร ศรีประสาธน์, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2534) ประกอบกับเหตุผลทางการเมืองที่ว่า

ขณะนั้น เป็นช่วงที่คอมมิวนิสต์กำลังรุนแรงมาก จะเห็นได้จากสถานการณ์ในภาคอีสาน จนถึงกับต้องก่อตั้งลูกเสือชาวบ้านขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทยที่จังหวัดเลย (ตั้งขึ้นประมาณปี พ.ศ. 2513) ส่วนทางภาคใต้ก็มีสถานการณ์แย่งแย่งดินแดน โดยกลุ่มมุสลิมหัวรุนแรงภาคใต้เป็นฝ่ายก่อการร้าย (ปัจจุบันเรียกว่า โจรจีนคอมมิวนิสต์) โดยอาศัยความช่วยเหลือจากคอมมิวนิสต์ในประเทศจีน... (กัญญา สาธร, สัมภาษณ์, 19 ธันวาคม 2533)

ดังนั้น รัฐบาลจึงยังมีความจำเป็นต้องอาศัยครูประชาบาลเป็นฐานในการทำข่าวกรองให้ ดังที่ เอกวิทย์ ณ ถลาง (สัมภาษณ์, 4 กุมภาพันธ์ 2534) ได้กล่าวไว้ว่า

... ในกระทรวงศึกษาเองก็ติดตามข่าวสารข้อมูลในช่วงนั้นอยู่มาก ผมเองเป็นบรรณาธิการวารสารประชาศึกษา และทำข่าวกรองติดตามความเคลื่อนไหวทางการศึกษา ทางการเมืองการปกครอง ทางการเมืองอยู่ตลอดเวลา จึงรู้อาการว่าไม่ดีมาก ๆ ก็เลยยอมให้การศึกษาระชาบาลอยู่ในความดูแลของกระทรวงมหาดไทยต่อไป

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การศึกษาระชาบาลยังคงอยู่ในความดูแลของกระทรวงมหาดไทยต่อไป ด้วยเหตุผลทางการเมือง คือ ต้องอาศัยครูประชาบาลทำข่าวกรองหรือเป็นสายลับให้ทางราชการในการสืบความเคลื่อนไหวของคอมมิวนิสต์ ซึ่งกำลังรุนแรงมากในภาคอีสานและภาคใต้

แนวความคิดที่จะ เปลี่ยนแปลงหลักสูตรประถมศึกษา

หลังจากที่มีการประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2503 มาเป็นเวลา 10 ปี (ถึงปี 2513) "กระทรวงศึกษาธิการเห็นความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงหลักสูตรในระดับประถมศึกษา ได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นมาชุดหนึ่ง เรียกว่า "คณะกรรมการดำเนินงานปรับปรุงหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ (กบส.) คณะกรรมการชุดนี้มีหน้าที่พิจารณาว่าหลักสูตรประถมศึกษาที่ใช้มาตั้งแต่ปี 2503 มีอะไรต้องแก้ไขหรือไม่" (สวัสดิ์ จงกล, สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2533, วิชัย ดันศิริ, สัมภาษณ์, 25 ธันวาคม 2533, กมล สุตประเสริฐ, สัมภาษณ์, 3 มกราคม 2534) "แต่เนื่องจากเรื่องนี้ทางกระทรวงเห็นว่า มันมีส่วนเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างจะมากก็เลยไม่รีบร้อน จนเกินไป ตอนปี 2514 ก็ยังไม่มีการเคลื่อนไหวที่เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจนนัก" (สวัสดิ์ จงกล) เมื่อมาถึงปลายปี 2515 และต้นปี 2516 ก่อน 14 ตุลาคม 2516 ก็ได้มีการตั้งอนุกรรมการ

ปรับปรุงหลักสูตรประถมศึกษาและมัธยมศึกษา และได้เตรียมการเพื่อที่จะปรับปรุงหลักสูตรประถมศึกษาต่อไป (วิชัย ดันศิริ)

อาจกล่าวได้ว่า แนวคิดในการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรประถมศึกษา ได้มีการนำมาดำเนินการหรือมีการเคลื่อนไหว โดยตั้งอนุกรรมการปรับปรุงหลักสูตรขึ้นเพื่อพิจารณาแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรประถมศึกษา แต่ก็ยังไม่สามารถดำเนินการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรได้ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรต้องมีความพร้อมในด้านบุคลากร งบประมาณ และทรัพยากรต่าง ๆ

จะเห็นได้ว่า ในช่วงปี 2513 ถึงก่อน 14 ตุลาคม 2516 ได้เริ่มมีแนวคิดและมีการเคลื่อนไหวเพื่อจะเปลี่ยนแปลง การประถมศึกษาหรือการศึกษาประชาบาล 3 เรื่องด้วยกัน คือ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างระบบการศึกษา การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการบริหารการประถมศึกษา และการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรประถมศึกษา แต่แนวความคิดและการเคลื่อนไหวทั้ง 3 เรื่องนี้ยังไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากไม่ได้รับความสนใจในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ทางการศึกษาจากรัฐบาลเท่าที่ควร "ส่วนใหญ่รัฐบาลจะไปเน้นทางลัทธิการเมือง โดยเฉพาะการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์" (ภิญโญ สาธร, สัมภาษณ์, 19 ธันวาคม 2533) การเคลื่อนไหวทางการศึกษาในรูปของบทความ บทสัมภาษณ์ การประชุมสัมมนา ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่พูดถึงเรื่องความล้มเหลว ข้อบกพร่อง ความไม่ถูกต้อง ความสูญเปล่าและความล้มเหลวของการจัดการศึกษาแทบทั้งสิ้น แต่ยังไม่มีการปฏิบัติในช่วงนี้ (เวทีปริทัศน์, 2519)

นอกจากนี้ การเมืองในช่วงปี 2513-ก่อน 14 ตุลาคม 2516 เป็นการเมืองแบบปิดหรือเป็นแบบเผด็จการ การเปลี่ยนแปลงสิ่งใหม่ทางการศึกษาจึงเป็นสิ่งที่รัฐบาลไม่ยอมรับ ประกอบกับรัฐบาลไม่ได้ให้ความสนใจทางด้านการศึกษาเท่าที่ควร อาจสืบเนื่องจากมาจากรัฐบาลมีปัญหาทางด้านการเมือง ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่า ในช่วงนี้มีการสั่งสมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสูงมาก จะเห็นได้จากมีบทความ สิ่งพิมพ์ เอกสารต่าง ๆ การอภิปราย การสัมมนาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเมืองเป็นจำนวนมาก ประกอบกับพรรคสหประชาไทย ซึ่งเป็นพรรคการเมืองของฝ่ายรัฐบาลเกิดการแตกแยก จนรัฐบาลต้องทำการปฏิวัติตัวเองเมื่อ 17 พฤศจิกายน 2514 นอกจากนี้ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ก็ได้ปฏิบัติการอย่างรุนแรงในช่วงนี้ ดังนั้น รัฐบาลจึงให้ความสำคัญในการแก้ไขปัญหาทางการเมืองมากกว่าทางด้านการศึกษา (ดังตารางที่ 4)

ตารางที่ 4 แสดงแนวคิดและการเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงการศึกษาในระดับประถมศึกษา
ตั้งแต่ปี 2513 ถึง ก่อน 14 ตุลาคม 2516

วัน เดือน ปี	รัฐบาล / สมัย	แนวคิด/การเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงการศึกษาในระดับประถมศึกษา
พ.ศ. 2513	รัฐบาลชุดที่ 32 สมัยจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี มีนายสุกิจ นิมมานเหมินทร์ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	- มีการวิพากษ์วิจารณ์การศึกษาโดยเขียนเป็นบทความ หนังสือ เอกสาร สิ่งตีพิมพ์ต่าง ๆ มีการประชุม สัมมนา โจมตีระบบการศึกษาว่าไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทย
พ.ศ. 2514	รัฐบาลชุดที่ 33	- มีแนวความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงระบบโรงเรียน โครงสร้างการบริหารและหลักสูตร กรมวิชาการได้จัดทำข้อเสนอแนะไปยังคณะปฏิวัติให้เปลี่ยนแปลงระบบโรงเรียน โครงสร้างการบริหารและหลักสูตร หัวหน้าคณะปฏิวัติได้มอบหมายให้สภาการศึกษาแห่งชาติพิจารณา (ตามแนวคิด เสนอรูปแบบของระบบโรงเรียนไว้ 3 แบบ คือ แบบ 6 - 3 - 2, 6 - 3 - 3 และ 6 - 4 - 2)
21 เมษายน 2515	รัฐบาลชุดที่ 33	- คณะกรรมการบริหารสภาการศึกษาแห่งชาติ มีความเห็นในการประชุมว่าการเปลี่ยนแปลงระบบโรงเรียนนี้เป็นเรื่องที่จะต้องเกี่ยวพันไปถึงการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ คือ ด้านหลักสูตร ระบบบริหารการศึกษา การเตรียมครู งบประมาณ และค่าใช้จ่ายทางการศึกษาอื่น ๆ เป็นต้น รัฐบาลได้ยับยั้งการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษา การเปลี่ยนแปลงระบบบริหาร และหลักสูตรใหม่

จากตารางที่ 4 จะเห็นว่า ในช่วงปี 2513 - ก่อน 14 ตุลาคม 2516 รัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ได้บริหารประเทศโดยใช้อำนาจแบบเผด็จการ ปิดกั้นสิทธิ เสรีภาพของประชาชนไม่มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลมาเป็นเวลานาน แม้ว่าจะได้มีการปฏิวัติตนเอง แต่ก็ได้ไม่ได้เปลี่ยนตัวนายกรัฐมนตรี สำหรับนโยบายทางด้านการศึกษาที่ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงมาเป็นระยะเวลากว่า 10 ปี ถึงแม้ว่าทางกรมวิชาการจะได้เสนอให้รัฐบาลเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษา เปลี่ยนแปลงหลักสูตรประถมศึกษา แต่ทางรัฐบาลก็ยังไม่พร้อมจะให้เปลี่ยนแปลงเนื่องจากภาวะเศรษฐกิจของประเทศกำลังฟื้นตัวอย่างหนัก อันเป็นผลมาจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก

ตอนที่ 2 ช่วงหลัง 14 ตุลาคม 2516 ถึงก่อน 6 ตุลาคม 2519

ผลของเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่มีต่อการศึกษาระดับประถมศึกษา

การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง 14 ตุลาคม 2516 มีผู้กล่าวกันว่าเป็นการปฏิวัติทางการเมืองจากสภาพของสังคมไทย เหตุที่กล่าวเช่นนี้เพราะพิจารณาจากความรุนแรงของเหตุการณ์และปริมาณผู้เข้าร่วมเหตุการณ์นั้น เหตุการณ์ดังกล่าวนี้ได้ส่งผลให้ประชาชนตื่นตัวทางการเมือง ตื่นตัวในเรื่องสิทธิเสรีภาพ มีความมั่นใจในพลังของตนเอง (ธีรยุทธ บุญมี, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2534) นับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการทำให้เกิดอำนาจทางการเมืองที่อยู่นอกระบบ เช่น ประชาชนเริ่มสามารถเข้ามาร่วมกลุ่มกัน แล้วก็ต่อสู้ทางการเมืองเพื่อจะเข้าไปสู่อำนาจรัฐ (กนก วงษ์ตระหง่าน, สัมภาษณ์, 10 ตุลาคม 2532) ประชาชนมีโอกาสมีสิทธิ และเสรีภาพในการแสดงออกทางความคิดเห็นอย่างกว้างขวางระบบต่าง ๆ ที่เป็นอยู่ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการปกครอง ระบบราชการ ระบบเศรษฐกิจ ระบบการศึกษา ระบบความเชื่อ ค่านิยมต่าง ๆ ในสังคม ได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์และเรียกร้องให้มีการปฏิรูปแก้ไขอย่างมากมาย โดยเฉพาะเกี่ยวกับระบบการศึกษานั้น อาจกล่าวได้ว่า ไม่มีปฏิกิริยาต่อการศึกษาคั้งใดที่ผ่านมามีความตื่นตัว และมีการวิพากษ์วิจารณ์มากเท่ากับในช่วงหลัง 14 ตุลาคม 2516 (เอกกมล สายจันทร์, 2523) ดังจะเห็นได้ว่า ในช่วงเวลาดังกล่าวได้มีบทความ การประชุม การสัมมนาเกี่ยวกับเรื่องการศึกษาอย่างมากมาย อาทิ เช่น ดร. บัวย อึ้งภากรณ์ นักวิชาการที่มีชื่อเสียงมากที่สุดคนหนึ่งของเมืองไทย ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการศึกษาไทยในแง่ปรัชญาไว้ในคราวแสดงปาฐกถาในการประชุมประจำปีของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทยเมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม 2517 ว่า "ระบบการศึกษาของเราเป็นระบบโบราณที่มุ่งศึกษาเพื่อได้เต้าไปสู่ความสำเร็จในชีวิตของตนมากกว่าจะสำนึกถึงความรับผิดชอบต่อส่วนรวม นอกจากนั้นผู้มีการศึกษายังมุ่งที่จะแสวงหาผลประโยชน์จากผู้มีอำนาจในบ้านเมือง" (บทบรรณาธิการ, สยามรัฐรายวัน, 13 กรกฎาคม 2517)

นอกจากนี้ยังมีบทความ เอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่ออกมาในช่วงนี้ เช่นหนังสือ "ศึก" หนังสือ "โรงเรียนตายแล้ว" ฯลฯ บทความหรือข้อความที่ปรากฏอยู่ในหนังสือดังกล่าวจะวิพากษ์

* เป็นหนังสือที่พิมพ์เพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานสมานมิตร 2517 ของโรงเรียนสวนกุหลาบ

วิจารณ์ถึงการศึกษาอย่างรุนแรง ดังเช่น บทกลอนในหนังสือ "ศึก" ได้วิพากษ์วิจารณ์การศึกษา
ในระบบโรงเรียนว่า ครูไม่ให้เสรีภาพในการคิดกับเด็ก สภาพของห้องเรียน เปรียบเหมือน
ห้องขัง หนังสือหรือตำราที่ใช้เรียนนั้น เป็นสิ่งมอมเมาให้เด็กโง่เขลา ซึ่งบทกลอนดังกล่าว
ได้เขียนไว้ว่า

เปรียบห้องเรียนก็เป็นเช่นห้องขัง

ถ้ามีหวังตั้งใจใฝ่ศึกษา

ถ้าความจริงยิ่งใหญ่ในโลกา

คือประชาไร้สุขต้องทุกข์ทน

สรรพตำราถ้ามอมเมาให้เง่าโง่

นั่นก็คือตรวนโซ่ซึ่งล่ามผล

ประโยชน์แห่งปัญญามหาชน

มิให้พ้นความเป็นทาสอนาถครั้น

ครูผู้ใดมิให้มีเสรีคิด

มุ่งรอนลิดอิสรายามหันต์

คือผู้คุมผู้ประสงคฺจะลงทัณฑ์

ทำลายปัญญาศิษย์ เบือนมิดไป

สถานศึกษาใดเปรียบเหมือนเช่นนี้

ควรหรือที่จะนั่งประวิงใจนอน

ถ้านักเรียนไร้ปัญญา เป็นข้าใคร

แล้วผู้ใดจะช่วยชนให้พ้นทุกข์

มาเถิดมามวลเหล่าเยาวชนสหาย

เมื่อมุ่งหมายสังคมบรมสุข

จะมาร่วมพลังประดังรุก

เข้าทำลายกำแพงคุกให้บรรลัย

(สมานมิตร, 2517)

บทกลอนอีกบทหนึ่งในหนังสือเล่มเดียวกัน ก็ได้วิพากษ์วิจารณ์การศึกษาในระบบโรงเรียนว่า การเรียนการสอนในโรงเรียนเป็นการสอนแบบท่องจำ สอนให้แข่งขันกัน แต่ไม่สอนให้รู้จักคิด สอนให้คนเรียนหนังสือวางตนอยู่เหนือประชาชนทั่วไป ไป บทกลอนดังกล่าวมีชื่อว่า "โรงเรียนสีดำ" ซึ่งได้เขียนไว้ว่า

ที่โรงเรียนสีดำฉันจำได้	เขาสอนให้จดจำคำสอน
เขาสอนให้แข่งขันกันอย่างชอกชอน	ให้ใหญ่กว่านคร... เขาสอนฉัน
จากตำราสีดำที่จำไว้	มันบอกให้มุ่งเพียรเรียนขยัน
เร่งกอบโกยแข่งขันให้สำคัญ	และเมื่อนั้นสุขสบาย เป็นนายโต

ที่โรงเรียนไม่เคยสอนให้คิด

สะสมแต่จิตยะโส

เป่าหูให้วางโต

สอนให้อัฏฐิปัญญาชน

สร้างกำแพงที่ยิ่งใหญ่

กั้นตัวไว้จากผู้คน

ไม่ช้าจะทุกข์ทน

ลืมปวงชน เหมือนคนลืมตีน

อูย! ตำราระยำจำไม่หมด

มันข้างคดไปปดสิ้น

สอนแต่เรื่องคนดีคนมีกิน

กะฝีกрінสังคมโทรมทรุด

ในตำราไม่รู้จักความทุกข์ทน

คนจน คนทิว ใจที่สุด

ยากจนคนเลวไม่หุด

สังคมทรุดทามีไม่ในตำรา

แล้วโรงเรียนสีดำทำลายทิ้ง

ฉันจะกลิ้งตำราเหลวลงเหวท่า

จะทำลายกำแพงแห่งความบ้า

จะมุ่งหน้าศึกษาประชาชน

(สมานมิตร, 2517)

นอกจากการวิพากษ์วิจารณ์การศึกษาจะปรากฏให้เห็นจากสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ แล้ว ยังมีการประท้วงเพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษามากมาย การประท้วงที่ถือได้ว่ารุนแรงมาก ได้แก่ การประท้วงของครูโรงเรียนราษฎร์ที่ถูกलयแพ มีการเผาหุ่นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (นายอภัย จันทวิมล) มีการกรีดเลือดหน้ากระทรวง เป็นต้น และการประท้วงดังกล่าวได้ส่งผลให้รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (นายบุญสม มาร์ติน) ขอลาออกจากตำแหน่ง เป็นเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในคณะรัฐบาลจากรัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์ (สมัยที่ 1) มาเป็นรัฐบาลสัญญา ธรรมศักดิ์ (สมัยที่ 2) ประชาธิปไตย, 22 พฤษภาคม 2517; อภิขัย, สัมภาษณ์, 11 ธันวาคม 2533)

จากเหตุการณ์เคลื่อนไหวดังกล่าวนี้ ดูเหมือนว่าโดยส่วนใหญ่ก็ยอมรับว่าการศึกษาที่ผ่านมาล้มเหลว ทั้งในแง่ของคุณภาพและความเป็นธรรมและประโยชน์ที่จะเกิดแก่สังคม จึงเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงระบบต่าง ๆ ในสังคมเสียใหม่ ซึ่งคล้ายคลึงกับการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ ๆ ทุกครั้งที่ผ่านมา ประเด็นปัญหาที่มุ่งจะแก้ไขภายหลังการเปลี่ยนแปลง ก็คือ การศึกษา และในปี พ.ศ. 2517 รัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ก็ได้แต่งตั้ง "คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา" ขึ้น เพื่อให้ทำหน้าที่เสนอความคิดเห็นในการปฏิรูปการศึกษาของไทย เพื่อแก้ปัญหาการศึกษาที่ได้สะสมกันมาในอดีต เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2517

สาเหตุและความจำเป็นที่รัฐต้องให้มีการปฏิรูปการศึกษาก็คือ สังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงไป ประชาชนมีความตื่นตัวทางการเมืองมากขึ้น เป็นเหตุให้การจัดการศึกษาของไทยไม่เหมาะสมกับระบบอื่น ๆ ในสังคม ซึ่งเหตุผลดังกล่าวนี้ปรากฏอยู่ในคำนำของรายงานของคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา ที่กล่าวไว้ว่า

แรงกระตุ้นอันเกิดจากความเปลี่ยนแปลงเมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2516 ได้ปลุกสังคมไทยให้ตื่นตัวหันมาพิจารณาความเป็นมาของสังคมมากยิ่งขึ้นกว่าครั้งใด ๆ ในยุคปัจจุบัน ในด้านการศึกษาอันได้มีเสียงวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนาหูจากทั้งผู้เกี่ยวข้องกับการศึกษาและผู้สนใจทั่วไปว่า การศึกษาของไทยไม่เหมาะสมกับกาลเวลาทั้งปวง (สมาคมผู้บริหารการศึกษาแห่งประเทศไทย, 2518)

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ลักษณะทางการเมือง เป็นแบบ เสรีนิยม ประชาชนมีสิทธิมีเสรีภาพมากขึ้น ประชาชนจึงมีการตื่นตัวในการแสดงออก มีการวิพากษ์วิจารณ์ระบบต่าง ๆ ภายในสังคมว่าไม่เหมาะสมกับสภาพของสังคมในขณะนั้น การวิพากษ์วิจารณ์จึงออกมาในรูปของบทความในเอกสาร สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ และเริ่มรุนแรงมากขึ้น โดยมีการประท้วงเรียกร้องให้เปลี่ยนแปลงระบบการศึกษา จึงนับว่าเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 มีส่วนในการผลักดันหรือเป็นตัวเร่งให้เกิดการปฏิรูปการศึกษา ในปี 2517 ดังที่ นักการศึกษาหลายท่านที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาที่เกิดขึ้นหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ได้ให้ทรรศนะ เกี่ยวกับอิทธิพลของเหตุการณ์ดังกล่าวที่มีต่อการศึกษาในระดับประถมศึกษา ดังต่อไปนี้

วิจิตร ศรีสะอ้าน (สัมภาษณ์, 4 กุมภาพันธ์ 2534) กล่าวว่า "เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 มีส่วนผลักดันให้เกิดการปฏิรูปการศึกษาอย่างมาก เพราะว่าตอนนั้น ... ได้มีการวิพากษ์วิจารณ์เรื่องการศึกษาทุกระดับเป็นอันมาก ... จึงถือว่า เหตุการณ์นี้เป็นหัวเลี้ยวสำคัญ ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา"

วิชัย ต้นศิริ (สัมภาษณ์, 25 ธันวาคม 2533) ได้กล่าวว่า "หลัง 14 ตุลา แล้ว การเคลื่อนไหวระดับมวลชนมีมากขึ้น ในการเร่งรัดให้มีการปฏิรูปการศึกษา ฉะนั้นจึงได้มีการตั้งคณะกรรมการ เพื่อปฏิรูปขึ้นในรัฐบาลสัญญา ธรรมศักดิ์ โดยให้สภาการศึกษาเป็นแกนนำ..."

อนุช อาภาภิรม (สัมภาษณ์, 5 กุมภาพันธ์ 2534) ได้กล่าวว่า "... การต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยในโรงเรียน การเรียกร้องให้มีความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา ทำให้เกิดการตื่นตัวในการที่จะปฏิรูปการศึกษา ..."

ประยูร ศรีประสาธน์ (สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2534) ได้กล่าวว่า

... มีการเรียกร้องที่สำคัญ ... ที่นำไปสู่โครงการปฏิรูปการศึกษา เสียงเรียกร้องของนิสิตนักศึกษาในนั้นมีผลกระทบอย่างสำคัญ เพราะว่า ตอนนั้น นิสิตนักศึกษาก็อภิปราย... ว่าการศึกษาของเรามันล้าสมัยเต็มที มันโบราณ มันเป็นเต่าล้านปี ... ควรจะมีการปรับปรุงแก้ไขในช่วงนั้น ถ้าแนวการเมือง เราจะเห็นภาพชัดว่า กระแสแนวคิดทางการเมืองทาง

ฝ่ายสังคมนิยมรุนแรงมาก เพราะฉะนั้นแนวของการที่จะมีการเรียกร้อง ความเสมอภาคทางการศึกษาก็มีมากขึ้น เพราะมันมีผลงานวิจัยอยู่ชิ้นหนึ่ง ที่สำคัญของสำนักงานการศึกษาแห่งชาติ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา แห่งชาติ)...ก็คืองานวิจัยเรื่องประสิทธิภาพของการประถมศึกษาซึ่งเป็น โครงการใหญ่มาก ... จากผลงานวิจัยที่ออกมาพบภาพที่ชัดเจนว่า คุณภาพ ของการจัดการศึกษามีความแตกต่างกันมากในโรงเรียนสังกัดต่าง ๆ โดยมีโรงเรียนเอกชนอยู่ในระดับสูงสุด แล้วก็รองลงมาก็คือโรงเรียนของ กรมสามัญศึกษาที่รับผิดชอบจัดโรงเรียนตัวอย่าง ในสมัยนั้น แล้วก็มาโรงเรียน เทศบาล แล้วก็ไปโรงเรียนประชาบาลขององค์การบริหารส่วนจังหวัดใน ช่วงนั้นอยู่ในระดับต่ำสุด ในส่วนของความเสมอภาคทางการศึกษาก็ให้ภาพ ชัดว่า มีความแตกต่างในโอกาสทางการศึกษาของคน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คนยากจนที่อยู่ในชนบท ... ข้อค้นพบต่าง ๆ เหล่านี้มันก่อให้เกิดแนวคิด ในเรื่องของการปฏิรูปการศึกษา ...

โกวิท วรพิพัฒน์ (สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2534) ได้กล่าวว่า "คนในตอนนั้นมัน Debate กันเยอะ ไปไหนต้องคุยกัน เรื่องบ้านเมืองต้องเปลี่ยนแปลง ต้องถอนรากถอนโคนอะไร ต่าง ๆ ... เพราะฉะนั้นการปฏิรูปก็เกิดขึ้น ... ต้องถือว่า 14 ตุลาคมมีส่วนอย่างมาก"

เอกวิทย์ ฌ กลาง (สัมภาษณ์, 4 กุมภาพันธ์ 2534) ได้กล่าวถึงผลของเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ต่อการศึกษาระดับประถมศึกษาว่า

... หลัง 14 ตุลาคมมีความเปลี่ยนแปลง...คือความรู้สึกท่วมท้นของคน ทั้งประเทศที่ไม่พอใจเผด็จการ มีข้อเสนอ มีข้อวิพากษ์วิจารณ์ความไร้ ประสิทธิภาพทางการศึกษา และปัญหาต่าง ๆ ที่สะสมมาก ทางหน้าหนังสือพิมพ์ และความคิดเห็นของหมูนักการศึกษาและครูบาอาจารย์ทุกท่าน จนถึงจุดที่ว่า มีการสัมมนาแสดงความคิดเห็นหลายครั้ง ... จนท่านอาจารย์เกรียง กิริติกร กับ ดร. ก่อ สวัสดิทานิชย์ในฐานะรัฐมนตรีว่าการและรัฐมนตรีช่วยว่าการ บอกว่าถึงเวลาที่จะต้องปฏิรูปการศึกษา ...

ภิญโญ สาร (สัมภาษณ์, 19 ธันวาคม 2533) ได้กล่าวถึงเรื่องการปฏิรูปการศึกษาว่า

เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 มีส่วนอย่างมากในการผลักดันให้เกิดการ ปฏิรูปการศึกษา เพราะเป็นผลมาจากการเรียกร้องเสรีภาพ เรียกร้องสิทธิ ทางการเมืองที่จะให้เสมอภาค เรียกร้องที่จะได้รับสิทธิทางการศึกษา ...

การเมืองกระทบมาก เพราะเป็นการเมือง ต้องการเสรีภาพ ต้องการสิทธิโดยเสมอภาคกัน คนจนหรือคนรวยก็ตามควรได้รับการศึกษาที่ดี อย่างทั่วถึงเสมอภาค การเรียกร้องสิทธินี้รุนแรงมาก ... ก่อน 14 ตุลา จะเน้นในด้านการเมือง แต่พอหลัง 14 ตุลา การเรียกร้องก็หันมาสู่การศึกษา การเมืองก็มาบีบเพื่อการศึกษาเกิดความเสมอภาค และก็เริ่มพุ่งเข้ามาสู่ว่าเราต้องสร้างเอกภาพในชาติให้ได้ ...

จากทรรศนะของนักการศึกษาดังกล่าวข้างต้น อาจกล่าวได้ว่า เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 มีผลให้บรรยากาศทางการเมืองเป็นแบบเสรีนิยม มีการเรียกร้องเสรีภาพ เรียกร้องสิทธิและความเสมอภาค ซึ่งสภาพการณ์ดังกล่าวได้มีส่วนผลักดันอย่างมากในการเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านการศึกษา เนื่องจากต้องการให้การจัดการศึกษามีความเสมอภาค และประชาชนชาวไทยควรมีสิทธิและโอกาสในการเข้ารับการศึกษา โดยเฉพาะระดับประถมศึกษา ซึ่งเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างเท่าเทียมกัน ข้อเรียกร้องต่าง ๆ เกี่ยวกับการศึกษาดังกล่าว มีผลให้เกิดการปฏิรูปการศึกษาในปี 2517

นอกจากนี้ เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ยังมีผลต่อหลักสูตรและการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียนด้วย ดังคำกล่าวของนักการศึกษาต่อไปนี้

สวัสดิ์ จงกล (สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2533) ได้กล่าวว่า

. . . หลัง 14 ตุลาคม 2516 มีการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ การกิจของกระทรวง (กระทรวงศึกษาธิการ) ที่สำคัญก็คือ ปรับหนังสือเรียน โดยเฉพาะการปรับให้มีเรื่องของประชาธิปไตย ซึ่งการเรียนการสอนให้มีกิจกรรมประชาธิปไตยขึ้นมาในโรงเรียน อันนี้เป็นผลกระทบค่อนข้างจะมาก เนื่องจากความตื่นตัวของนักเรียน นิสิต นักศึกษา มีมากจนกระทั่งพวกคณะครูเองก็ต้องมีความระมัดระวังการแสดงออก พฤติกรรม กิจกรรมต่าง ๆ มีมากอย่างที่ทราบกันอยู่ อันนี้มีผลกระทบต่อการเรียนการสอนค่อนข้างจะมาก ... ในปี 2516 กองพัฒนาหลักสูตร ตอนนั้นผมเป็นหัวหน้ากองเอง ได้รวบรวมข้อมูลพื้นฐาน ผมได้เชิญผู้แทนของนิสิต นักศึกษา ตอนนั้นเชิญคุณธีรยุทธ คุณเสกสรรค์ คุณอนุช อาภาภิรม แล้วก็

เชิญประธานคือหัวหน้าของนักเรียนมาให้ความเห็น ว่า หลักสูตรใน
 ทรศนะของนิสิต นักศึกษา นักเรียน มีความเห็นอย่างไรบ้าง แล้ว
 ผมก็เชิญคนที่มีความรู้ทางด้านเศรษฐศาสตร์ ทางด้านการเมือง
 การปกครอง รวมจนกระทั่งผู้นำทางศาสนาคริสเตียน ทางมุสลิม
 ทางพุทธศาสนา ไปให้ความเห็น ว่า ท่านทั้งหลายมองหลักสูตร
 อย่างไร และจะแก้ไขอย่างไร ควรจะทำอย่างไร ควรจะจัดการ
 เรียนการสอนอย่างไร อันนี้พูดได้ว่าเป็นข้อมูลพื้นฐานที่ช่วยได้มาก
 สำหรับการที่จะมาดำเนินงานเริ่มปรับปรุงหลักสูตร ...

คำกล่าวของ สวัสดิ์ จงกล ดังกล่าวมีความสอดคล้องกับคำกล่าวของ กมล สุตประเสริฐ
 (สัมภาษณ์, 3 มกราคม 2534) ที่กล่าวโดยสรุปว่า เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 มีส่วนอย่างมาก
 ในการปฏิรูปการศึกษาโดยเฉพาะ เรื่องการพัฒนาหลักสูตร กระทรวงศึกษาต้องคิดตัดสินใจ ในเรื่องนี้
 หลังจากที่เด็กเดินขบวนอะไรต่าง ๆ ทางกระทรวงก็ได้จัดประชุมปรึกษากัน ในการดำเนินการต่าง ๆ
 ในที่สุดก็มีการปฏิรูปการศึกษา ในปี 2517

นอกจากนี้ อภิชัย พันธเสน (สัมภาษณ์, 11 ธันวาคม 2533) ได้กล่าวถึงสภาพการณ์
 ทางการเมืองและการศึกษาหลัง 14 ตุลาคม 2516 ว่า

หลัง 14 ตุลาคม 2516 ภายหลังจากที่ประชาชนได้รับอิสระเสรีภาพ
 ในการแสดงความคิดเห็นคัดค้านมากขึ้น การประท้วงกระทรวงศึกษา ยิ่งมี
 ความรุนแรงมากขึ้น เช่น มีการกรีดเลือดกันที่หน้ากระทรวง (กระทรวง-
 ศึกษาธิการ) เสร็จแล้วมันรุกราม ไปถึงการเผาหุ่นรัฐมนตรีกระทรวงศึกษา-
 ธิการ (นายอภัย จันทวิมล) เสร็จแล้วรัฐมนตรีกระทรวงศึกษาก็ลาออก
 และเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในคณะรัฐบาล
 จากรัฐบาล สัญญา ธรรมศักดิ์ สมัยที่ 1 มาเป็น สัญญา ธรรมศักดิ์
 สมัยที่ 2 เช่นเดียวกับกับการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ ๆ ทุกครั้ง ประเด็น
 ของปัญหาที่มุ่งจะแก้ไขภายหลังการเปลี่ยนแปลงก็คือการศึกษา ...

จากคำกล่าวข้างต้นประกอบกับข้อมูลจากเอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ บทความ หนังสือพิมพ์
 ฯลฯ จะเห็นว่าหลัง 14 ตุลาคม 2516 มีการเรียกร้องเพื่อให้เปลี่ยนแปลงทางด้านการ
 ศึกษาอย่างรุนแรง และเมื่อพิจารณาถึงนโยบายทางการศึกษา ซึ่งคณะรัฐบาลชุดที่ 34 มี

นายสัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี และมีนายอภัย จันทวิมล เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2516 มีข้อความตอนหนึ่ง ดังนี้

รัฐบาลนี้จะส่งเสริมการศึกษาทั้งในด้านวิชาความรู้ และในด้านจิตใจ เพื่อให้มีความยึดมั่นในหลักธรรมแห่งศาสนา บำเพ็ญตนให้เป็นคนมีประโยชน์ มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ตลอดจนช่วยกันบำรุงรักษาศิลปวัฒนธรรมอันเป็นสัญลักษณ์และสมบัติของชาติไทย (บันทึกการประชุมสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ครั้งที่ 32, 2516)

จะเห็นได้ว่า นโยบายของรัฐบาลชุดนี้กล่าวไว้สั้น ๆ แต่มีใจความกว้างและยังไม่เห็นแนวทางว่า รัฐบาลจะมีการปรับปรุงการศึกษาใหม่แต่อย่างใด เพราะแถลงแต่เพียงว่าจะส่งเสริมวิชาความรู้และจิตใจให้ยึดมั่นในศาสนาและธำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของชาติไทย ความจริงสภาพของสังคม และความคิดใหม่ของคนไทยเริ่มเรียกร้องให้มีการแก้ไขระบบ วิธีการให้การศึกษาเป็นอย่างมากอยู่แล้ว ดังที่นักการศึกษาส่วนใหญ่ได้กล่าวแล้วข้างต้น แต่รัฐบาลคงยังไม่พร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงได้ในขณะนั้น เพราะไม่ได้เตรียมการไว้ล่วงหน้ามาก่อน คงเนื่องมาจากมีสิ่งสำคัญที่ต้องทำก่อน คือ เตรียมคณะรัฐบาล จึงแถลงนโยบายตามหลักการทั่วไปเพื่อให้ถูกต้องตามวิถีทางบริหารประเทศตามระบอบประชาธิปไตยโดยเท่านั้น (เพ็ญจันทร์ ทัพประเสริฐ, 2528)

ดังนั้นเมื่อมีการเรียกร้องให้เปลี่ยนแปลงทางการศึกษารุนแรงมากขึ้นดังที่กล่าวแล้ว รัฐบาลสัญญา ธรรมศักดิ์ (สมัยที่ 2) จึงได้ตัดสินใจกำหนดนโยบายเพื่อปฏิรูปการศึกษา ดังคำแถลงนโยบายของรัฐบาล ที่แถลงไว้ว่า "... จะวางรากฐานและแนวทางปฏิรูประบบการศึกษา..." และได้แต่งตั้ง "คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา" ขึ้นดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น

คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา ได้ทำหน้าที่พิจารณาการศึกษาทั้งระบบ และกระบวนการเพื่อตรวจสอบปัญหา พร้อมกับแสวงหาแนวทางแก้ไขปรับปรุงให้การศึกษาสามารถตอบสนองความคาดหวังของประชาชนส่วนใหญ่ และให้สอดคล้องกับแนวทางพัฒนา เศรษฐกิจและสังคม

ในระบอบประชาธิปไตยของไทย และเหมาะสมกับกาลสมัยด้วย ในการนี้คณะกรรมการได้รวบรวมข้อมูลและความคิดเห็นของประชาชนจากวงการศึกษา บทความรายงานการวิจัย และรายงานสภาพและปัญหาทางการศึกษาของจังหวัดต่าง ๆ ย้อนหลังไปประมาณ 3-5 ปี มาประกอบการพิจารณา และได้แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการขึ้นอีก 9 คณะ เพื่อศึกษาและจัดทำรายละเอียดในเรื่องสำคัญ ๆ รวมเวลาที่ใช้ปฏิบัติงานทั้งสิ้น 160 วัน มีการประชุมถึง 94 ครั้ง มีเอกสารประกอบการประชุมรวม 239 เอกสาร และมีบุคคลซึ่งทรงคุณวุฒิหรือมีประสบการณ์ทางการศึกษาและในสาขาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องมาร่วมทำงานนี้ประมาณ 150 คน ข้อมูลต่าง ๆ เหล่านี้ได้นำมาประมวลใช้ประกอบการพิจารณาของคณะกรรมการฯ และอนุกรรมการ ทั้งนี้โดยมุ่งหวังที่จะสร้างหลักการปฏิรูปการศึกษาจากพื้นฐานของความเป็นจริง จึงได้ระบุแนวทางไว้ว่า

ในการพิจารณาวางพื้นฐานปฏิรูปการศึกษานั้น คณะกรรมการฯ ได้เริ่มพิจารณาจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมที่มีผลกระทบซึ่งกันและกันกับการศึกษา และได้พิจารณาตัวปัญหาหลัก พร้อมทั้งรากฐานมูลเหตุแห่งปัญหาในตัวระบบและกระบวนการศึกษาเอง จากนั้นก็ได้พยายามหาข้อสรุปตอบปัญหา 4 ข้อ เพื่อวางเป็นหลักการในการทำงานต่อไปนี้

1. การศึกษาที่พึงประสงค์คืออะไร
2. จะจัดการศึกษาเพื่ออะไร
3. จะจัดการศึกษาเพื่อใคร
4. จะจัดการศึกษาอย่างไร

(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2518)

อาจกล่าวได้ว่าเป็นครั้งแรกที่มีการมองการศึกษาสัมพันธ์กับส่วนอื่น ๆ ของสังคมและพยายามที่จะมองจากสภาพของสังคมตัวเอง มิใช่ยึดรูปแบบความคิดทางการศึกษาจากสังคมอื่น ๆ เช่นที่ผ่านมา และที่สำคัญยิ่งก็คือได้เน้นถึงความพยายามที่จะตอบคำถามเกี่ยวกับการศึกษา 4 ข้อ ที่จะช่วยให้การศึกษาที่มีอยู่เป็นธรรมและเกิดประโยชน์แก่สังคมมากที่สุด ซึ่งกล่าวได้ว่า "เป็นการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม" คณะกรรมการได้เสนอข้อสรุปในการปฏิรูปการศึกษาไว้ 10 ประการ คือ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2518)

1. ให้ความเสมอภาคทางการศึกษา เพื่อช่วยเสริมสร้างความเป็นธรรมในสังคมตามระบบประชาธิปไตย
2. ให้ระบบการศึกษาเป็นระบบ เปิดมากขึ้น ยืดหยุ่นขึ้น โดยให้การศึกษาในโรงเรียนและการศึกษานอกโรงเรียนสัมพันธ์กัน เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมและการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ
3. ให้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเนื้อหาสาระและกระบวนการเรียนรู้ เพื่อสนองความมุ่งหมายทางการศึกษาของแต่ละระดับ แต่ละประเภท โดยให้สอดคล้องกับความมุ่งหมายของการศึกษาตามแนวทางที่พึงประสงค์
4. ให้ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงบทบาทและฐานะของครูและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นขุมกำลังในปฏิรูปการศึกษา
5. ให้ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงระบบและโครงสร้างการศึกษา ระดับประถมศึกษา เพื่อสร้าง เอกภาพของระบบบริหารการศึกษาโดยส่วนรวม และในระดับอุดมศึกษาเพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพและประสิทธิผลของสถาบันอุดมศึกษาในการดำเนินการตอบสนองความต้องการของสังคมมากยิ่งขึ้น
6. ในการจัดการศึกษาเอกชนในระยะยาว ให้รัฐเป็นผู้รับภาระจัดการศึกษาภาคบังคับให้สมบูรณ์ตามเจตนารมณ์แห่งรัฐธรรมนูญ ให้เอกชนซึ่งมีภูมิลำเนา และมีความสามารถเข้ามาร่วมรับภาระจัดการศึกษาที่มีใช้ภาคบังคับได้ โดยมีเงื่อนไขว่า ไม่เป็นการมุ่งหากำไร และต้องอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของรัฐ
7. ให้มีเอกภาพในด้านนโยบายและการบริหารการศึกษาทั้งในส่วนกลางและในท้องถิ่น พร้อมทั้งกระจายอำนาจการบริหารไปสู่ท้องถิ่น โดยยึดหลักการให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมรับผิดชอบ เพื่อให้มีประสิทธิภาพยิ่งในส่วนกลาง และให้เหมาะสมกับลักษณะงานการศึกษาในแต่ละท้องถิ่น
8. ให้ระดมเลือกสรรทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ ทั้งจากรัฐบาล เอกชน และผู้รับการศึกษา ใช้ในการศึกษา และหาวิธีจัดสรรทรัพยากรเหล่านั้น เพื่อจัดการศึกษาให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เพื่อเร่งขยายการศึกษาให้กว้างขวางทั่วถึง และเป็นธรรม

9. ให้มีโครงสร้างระบบกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาที่มีเอกภาพ เพื่อให้มีความสอดคล้องในด้านสารบัญญัติทั้งหลายเกี่ยวกับการศึกษา และให้มีบทบัญญัติที่จะทำให้การปฏิรูปการศึกษาได้บรรลุผลตามความคาดหมาย

10. ให้มีการปฏิรูประบบและโครงสร้างอื่นที่เกี่ยวข้องด้วย เพื่อเสริมสร้างแนวทงสังคมที่พึงประสงค์

กล่าวได้ว่าในระยะเวลา 5 เดือน ที่คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษาได้ปฏิบัติงานจนได้ข้อเสนอ 10 ประการดังกล่าวนี้ คณะกรรมการฯ ได้ฟังข้อคิดเห็นอย่างกว้างขวางตลอดมา หลักการใหญ่ ๆ ในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงก็อยู่ในแนวเดียวกันที่แตกต่างกันก็ เป็นไปในรายละเอียดและวิธีการ ด้วยเหตุนี้ข้อ เสนอของคณะกรรมการวางพื้นฐาน เพื่อปฏิรูปการศึกษาจึงควรจะนำมาปฏิบัติได้ และถ้าจะให้เกิดผลจริงจึงตามความคาดหมายมีข้อสำคัญอยู่ประการหนึ่งคือ จะต้องปฏิรูปการศึกษาทั้งระบบ กระบวนการแก้ปัญหาการศึกษาเพียงบางจุดก็ดี หรือแก้ไขการศึกษาโดยไม่ปรับปรุงส่วนอื่นที่เกี่ยวข้องก็ดี มิอาจจะช่วยแก้ปัญหการศึกษาหรือสังคมได้ เพราะจากประสบการณ์ในอดีต การแก้ปัญหาเพียงบางจุด มักจะก่อให้เกิดปัญหาอื่นตามมาอีกมากมาย (ลิปพนนท์ เกตุทัต, 2518)

การดำเนินการปฏิรูปการศึกษาภายใต้สถานการณ์ทางการเมืองในช่วง 25 มิถุนายน 2517 - ก่อน 6 ตุลาคม 2519

การดำเนินการปฏิรูปการศึกษาได้เริ่มขึ้นเนื่องจากสภาพการณ์ทางการเมืองทั้งทางการศึกษาและความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษา เอื้ออำนวยให้มีความคิดที่จะปฏิรูปการศึกษา ประกอบกับสถานการณ์ทางการเมืองในช่วง พ.ศ. 2516-2517 มีส่วนส่งเสริมหรือผลักดันให้ปฏิรูปการศึกษา

นอกจากนี้คณะรัฐบาลสมัยนายสัญญา ธรรมศักดิ์ (สมัยที่ 2) ซึ่งมีนายเกรียง กิริติกร เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้ให้การสนับสนุนการปฏิรูปการศึกษา โดยได้

สำหรับการศึกษาระดับมัธยมศึกษา มีนโยบายดังนี้

1. จะขยายการศึกษาระดับมัธยมศึกษา เป็นการให้เปล่าแก่ประชาชนทุกคนอย่างทั่วถึงทุกตำบล ภายในเวลาไม่เกิน 4 ปี โดยให้การศึกษาระดับมัธยมศึกษา มีคุณภาพทัดเทียมกันทั่วทุกท้องถิ่น ...
2. ...
3. กระจายบริการด้านการศึกษาไปยังท้องถิ่นในเขตชนบทโดยทั่วถึง และให้เป็นระบบการศึกษาที่สำเร็จประโยชน์ในตัว สามารถเสียอาณัติให้ผู้จบการศึกษาในแต่ละระดับมีวิชาชีพพอที่จะนำไปใช้ทำมาหากินเลี้ยงตัวได้ตามอัธยาศัย
4. ให้อำนาจการบริหารการศึกษาแก่ท้องถิ่นอย่างเต็มที่ ให้จัดการบริหารการศึกษาระดับมัธยมศึกษาเสียใหม่ มิให้มีความซ้ำซ้อนกัน และให้หน่วยงานที่รับผิดชอบทางการศึกษาในแต่ละท้องถิ่นสามารถกำหนดเนื้อหาวิชา และวิธีการเรียนรู้อย่างเหมาะสมที่จำเป็นให้สอดคล้องกับความต้องการด้านเศรษฐกิจและสังคมของแต่ละท้องถิ่น (บันทึกการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 4/2528)

จากนโยบายของรัฐบาลชุดนี้ไม่ได้กล่าวถึงการปฏิรูปการศึกษา แต่ก็เห็นชอบด้วยที่จะต้องมีการปฏิรูปการศึกษา จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษาขึ้นเมื่อ 20 พฤษภาคม 2518 แต่การบริหารประเทศของรัฐบาลชุดนี้มีผลกระทบต่อ การดำเนินการปฏิรูปการศึกษาอยู่ประการหนึ่ง คือ เรื่องงบประมาณ เนื่องจากรัฐบาลจัดตั้งขึ้นภายหลังงบประมาณประจำปีผ่านรัฐสภาไปแล้วแต่ นโยบายของรัฐบาลใหม่ มีนโยบายเร่งด่วนได้แก่ นโยบายเงินผัน แต่ว่าจะไม่ทราบว่าจะเอาเงินที่ไหนมาได้ เพราะไม่ได้ตั้งอยู่ในงบประมาณ รัฐบาลชุดนี้จึงได้ชลอการใช้จ่ายเงินของหน่วยราชการตามโครงการต่าง ๆ ตามแผนงบประมาณให้ช้าลงไป ก็จะได้เงินจำนวนหนึ่งไปดำเนินการโครงการเงินผัน ซึ่งมีผลกระทบต่อ การดำเนินงานตามโครงการปกติตามแผนงบประมาณในช่วงนั้น วิชัย ต้นศิริ (สัมภาษณ์, 25 ธันวาคม 2533) ได้กล่าวถึงผลกระทบของโครงการเงินผันที่มีต่อการดำเนินการปฏิรูปการศึกษาว่า "การผันเงินออกไปตามนโยบายของรัฐบาลช่วงนั้น มีผลกระทบต่อพวกเราภาค (คณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา) ทำให้ทำงานลำบาก... และงานตามโครงการล่าช้าลงไปมาก ..."

รัฐบาลชุดต่อมา คือ รัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช (20 เมษายน 2519 - 23 กันยายน 2519) มีพลตรีศิริ สิริโยธิน เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้แถลงนโยบายต่อรัฐสภาเมื่อ 30 เมษายน 2519 ว่า

รัฐบาลนี้จะดำเนินการปฏิรูปการศึกษาให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม จะจัดให้บุคคลมีโอกาสเท่าเทียมกันในการรับการศึกษาอบรมตามความสามารถทางสติปัญญา จะจัดทุน-การศึกษาให้แก่ผู้ยากไร้... ในด้านการศึกษาภาคบังคับ จะเร่งขยายการศึกษาภาคบังคับชั้นประถมศึกษาตอนปลายให้มีทั่วถึงทุกตำบลภายใน 4 ปี ... (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2524)

นโยบายด้านการศึกษาที่ได้แถลงในครั้งนี ดูเหมือนจะนำนโยบายทางด้านการศึกษาที่เคยได้ประกาศไว้แล้ว เมื่อครั้งที่ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ได้เป็นหัวหน้าคณะรัฐบาล เมื่อ 15 กุมภาพันธ์ - 18 มีนาคม 2518 โดยมี ดร.ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เพราะมีสาระสำคัญอย่างเดียวกัน ที่นับว่ามีความแน่วแน่ที่จะดำเนินการตามที่ตั้ง เป้าหมายไว้แต่เดิมให้เป็นผลสำเร็จ แม้คณะรัฐบาลชุดนี้จะมียุทธศาสตร์ดำเนินการปฏิรูปการศึกษาต่อไป และขยายการศึกษาภาคบังคับถึงชั้นประถมศึกษาตอนปลาย โดยให้ความเท่าเทียมกันทุกตำบล ซึ่งรัฐบาลจะหาทางช่วยเหลือผู้เข้าเรียนแบบให้เปล่าก็ตาม ก็ไม่มีโอกาสได้ดำเนินการตามนโยบายที่ได้แถลงไว้ เพราะรัฐบาลชุดนี้มีเวลาบริหารประเทศเพียง 5 เดือนเท่านั้น ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ก็ได้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อ 23 กันยายน 2519 ด้วยเหตุจากสถานการณ์ทางการเมืองในขณะนั้น คือการเดินทางกลับเข้าประเทศของจอมพลถนอม กิตติขจร และได้ตั้งคณะรัฐบาลใหม่ เมื่อ 25 กันยายน 2519 ซึ่งนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เป็นคนเดิม คณะรัฐบาลชุดนี้มีโอกาสอยู่ในตำแหน่งได้เพียง 11 วันเท่านั้น คือในช่วง 25 กันยายน 2519 - 6 ตุลาคม 2519 และยังไม่ได้แถลงนโยบายใหม่เพื่อจะบริหารประเทศ ก็มีการยึดอำนาจเสียก่อนโดยคณะปฏิรูปการปกครอง-แผ่นดิน

จะเห็นว่ารัฐบาลแต่ละชุดที่เข้ามาบริหารประเทศในระยะหลัง 14 ตุลาคม 2516 นี้ต่างมีนโยบายทางการศึกษาในส่วนใหญ่คล้ายคลึงกัน มีเป้าหมายไปในแนวเดียวกัน คือต้องการจัดการศึกษาให้เป็นธรรม ให้เกิดความเท่าเทียมกัน ซึ่งจะต้องมีการปรับปรุง ระบบโครงสร้างวิธีการศึกษาใหม่ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป การดำเนินการ เปลี่ยนระบบโครงสร้าง และวิธีการของการศึกษาใหม่หมดนี้จะต้องใช้เวลาดำเนินการอย่าง ต่อเนื่อง แต่ในช่วงระยะเวลา 4-5 ปี หลัง 14 ตุลาคม 2516 นั้นเปลี่ยนรัฐบาลบ่อยมาก ซึ่งมีผลให้การดำเนินการปฏิรูปการศึกษามีความล่าช้าลงไปบ้าง (วิชัย ตันศิริ, สัมภาษณ์, 25 ธันวาคม 2523; ประยูร ศรีประสาธน์, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2534) และการ ดำเนินงานปฏิรูปการศึกษาได้เป็นผลสำเร็จโดยใช้เวลา 3 ปี (พ.ศ. 2517 - พ.ศ. 2520) นั้น นับว่าเป็นความดีของคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษาที่ได้วางมาตรการข้อเสนอแนะให้กับคณะรัฐมนตรีในสมัยนั้นมีมติแต่งตั้งคณะกรรมการการปฏิรูปการศึกษาขึ้นมาโดยเฉพาะ* และได้แต่งตั้งคณะกรรมการวางแผนการศึกษาแห่งชาติขึ้นในระยะต่อมา เพื่อเป็นแม่บทในการ สร้างหลักสูตรใหม่ให้สอดคล้องกับระบบและโครงสร้างการศึกษาใหม่

อาจกล่าวได้ว่า การดำเนินการปฏิรูปการศึกษาในช่วงหลัง 25 มิถุนายน 2517 ถึงก่อน 6 ตุลาคม 2519 มีผลงานในช่วงนี้ ดังแสดงไว้ในตารางที่ 5

* คณะรัฐมนตรีในสมัย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้พิจารณารับหลักการของ คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ. 2518 และได้แต่งตั้งคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษาขึ้น โดยมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ นายนิพนธ์ ศศิธร เป็นประธาน ประธานคณะกรรมการบริหารคณะกรรมการการศึกษา-แห่งชาติ เป็นกรรมการและเลขานุการ

ตารางที่ 5 แสดงแนวคิดและการเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงการศึกษาในระดับประถมศึกษา

ตั้งแต่หลัง 14 ตุลาคม 2516 ถึงก่อน 6 ตุลาคม 2519

วัน เดือน ปี	รัฐบาล/สมัย	แนวคิด/การเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงการศึกษาในระดับประถมศึกษา
<p>14 ตุลาคม 2516</p> <p>-22 พฤษภาคม 2517</p>	<p>รัฐบาลชุดที่ 34 สมัย</p> <p>นายสัญญา ธรรมศักดิ์</p> <p>(สมัยที่ 1) เป็นนายกรัฐมนตรี</p> <p>มีนายอภัย จันทวิมล เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ</p>	<p>-ประชาชนทุกอาชีพได้วิพากษ์วิจารณ์โจมตีระบบการศึกษาอย่างหนักและรุนแรงมากกว่าครั้งใด ๆ ในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา โดยได้เขียนบทความ เอกสาร สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ การสัมมนา และการอภิปราย ซึ่งส่วนใหญ่เห็นว่าระบบการศึกษายังโบราณ ไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม การศึกษายังจัดเพื่อสนองตอบคนส่วนน้อยของประเทศ</p> <p>ไม่มีความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา</p> <p>-มีการเรียกร้องให้มีการปฏิรูปการศึกษา</p>

ตารางที่ 5 (ต่อ)

วัน เดือน ปี	รัฐบาล/สมัย	แนวคิด/การเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงการศึกษาในระดับประถมศึกษา
25 มิถุนายน 2517	รัฐบาลชุดที่ 35 สมัยนายสัญญาธรรมศักดิ์ (สมัยที่ 2) เป็นนายกรัฐมนตรี มีนายเกรียงกัรติกร เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	<p>- เนื่องจากมีการเรียกร้องให้มีการปฏิรูปการศึกษาของนิสิต นักศึกษา และประชาชน ประกอบกับความล่าช้าหลังของการศึกษา รัฐบาลจึงได้ตัดสินใจปฏิรูปการศึกษา</p> <p>- ได้แต่งตั้งคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษาขึ้น ทำหน้าที่พิจารณาการศึกษาทั้งระบบและกระบวนการ เพื่อตรวจสอบพร้อมทั้งแสวงหาแนวทางแก้ไขปรับปรุงให้การศึกษาสามารถตอบสนองความคาดหวังของประชาชนส่วนใหญ่</p>
14-17 กันยายน 2517	รัฐบาลชุดที่ 35	<p>- จัดการสัมมนา เรื่องแผนการศึกษาแห่งชาติ ที่จังหวัด เชียงใหม่ แนวความคิดที่ได้รับ การกระตุ้นอย่างมากในการสัมมนาก็คือ แนวความคิด เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงระบบโรงเรียน จากระบบ 4:3:3:2 มาเป็นระบบ 6:3:3</p>
4 ธันวาคม 2517	รัฐบาลชุดที่ 35	<p>- คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา เสนอรายงานต่อคณะรัฐมนตรี</p>

ตารางที่ 5 (ต่อ)

วัน เดือน ปี	รัฐบาล/สมัย	แนวคิด/การเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงการศึกษาในระดับประถมศึกษา
24 ธันวาคม 2517	รัฐบาลชุดที่ 35	- คณะรัฐมนตรีลงมติรับหลักการข้อเสนอของคณะกรรมการการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา และอนุมัติให้ดำเนินการในรายละเอียดที่กระทรวงศึกษาธิการ เสนอ
14 มกราคม 2518	รัฐบาลชุดที่ 35	- คณะรัฐมนตรีมีมติให้แก้ไขเปลี่ยนแปลงมติคณะรัฐมนตรีเดิม เสียใหม่ เป็นให้ส่งรายงานของคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษาให้คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ พิจารณาดำเนินการ โดยให้กระทรวงมหาดไทยและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมพิจารณาก่อน (หมายถึงเรื่องการโอนการศึกษาภาคบังคับ)
20 พฤษภาคม 2518	รัฐบาลชุดที่ 37 สมัย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี มี นายนิพนธ์ ศศิธร เป็น รัฐมนตรีว่าการกระทรวง- ศึกษาธิการ	- คณะรัฐมนตรีมีมติรับหลักการในรายงานของคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา มีข้อเสนอ 10 ประการ โดยสรุป คือ 1. ให้มีความเสมอภาคทางการศึกษา 2. เปลี่ยนระบบการศึกษาจาก 4:3:3:2 มาเป็น 6:3:3

ตารางที่ 5 (ต่อ)

วัน เดือน ปี	รัฐบาล/สมัย	แนวคิด/การเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงการศึกษาในระดับประถมศึกษา
		<p>3. ปรับปรุงหลักสูตรเนื้อหาสาระและกระบวนการเรียนรู้</p> <p>4. ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงบทบาทและฐานะของครูใหม่</p> <p>5. สร้างเอกภาพของระบบบริหารการประถมศึกษา</p> <p>6. รัฐจะต้องรับภาระจัดการศึกษาภาคบังคับผู้เดียว</p> <p>7. กระจายอำนาจการบริหารไปสู่ท้องถิ่น ให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมรับผิดชอบการศึกษาในแต่ละท้องถิ่น</p> <p>8. หาวิธีการจัดสรรทรัพยากรเพื่อจัดการศึกษาให้มีประสิทธิภาพและเป็นธรรม</p> <p>9. ให้มีโครงสร้างระบบกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาที่มีเอกภาพ</p> <p>10. ให้มีการปฏิรูประบบและโครงสร้างอื่นที่เกี่ยวข้องด้วย</p> <p>นอกจากนี้คณะรัฐมนตรีได้แต่งตั้งคณะกรรมการการปฏิรูปการศึกษาขึ้น โดยมีนายนิพนธ์ ศศิธร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เป็นประธาน</p>

ตารางที่ 5 (ต่อ)

วัน เดือน ปี	รัฐบาล/สมัย	แนวคิด/การเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงการศึกษาในระดับประถมศึกษา
20 เมษายน 2518	<p>รัฐบาลชุดที่ 37 สมัย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี มี นายแพทย์บุญสม มาร์ติน เป็นรัฐมนตรีว่าการ- กระทรวงศึกษาธิการ (เปลี่ยนรัฐมนตรีว่าการ- กระทรวงศึกษาธิการ เนื่องจากมีการปรับคณะ- รัฐมนตรี เมื่อวันที่ 10 เมษายน 2518)</p>	<p>-คณะกรรมการบริหารสภาการศึกษา แห่งชาติ ได้แต่งตั้งคณะกรรมการ ร่างแผนการศึกษาแห่งชาติขึ้น โดยมี นายแพทย์บุญสม มาร์ติน รัฐมนตรี ว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เป็น ประธาน (ใช้เวลาจัดร่าง 1 ปี คือแล้วเสร็จในเดือนเมษายน 2519) ซึ่งการร่างแผนการศึกษาแห่งชาติ ได้แนวความคิดมาจากข้อเสนอของ คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อ ปฏิรูปการศึกษา</p>
30 ตุลาคม 2518	<p>รัฐบาลชุดที่ 37 สมัย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี มี นายแพทย์บุญสม มาร์ติน เป็นรัฐมนตรีว่าการ- กระทรวงศึกษาธิการ</p>	<p>-มีการประชุมร่วมกันระหว่างคณะ อนุกรรมการของคณะกรรมการปฏิรูป การศึกษากับผู้แทนหน่วยราชการ ในเรื่องการพิจารณาวิธีการเปลี่ยนแปลง ระบบโรงเรียน ที่ประชุมเห็นว่า ในการกำหนดขั้นตอนและแผนดำเนินงาน เปลี่ยนแปลงระบบโรงเรียนนั้นมีเงื่อนไข ที่จะต้องคำนึงถึง 3 ประการคือ</p>

ตารางที่ 5 (ต่อ)

วัน เดือน ปี	รัฐบาล/สมัย	แนวคิด/การเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงการศึกษาในระดับประถมศึกษา
30 มกราคม 2519	รัฐบาลชุดที่ 36	<p>1. จะต้องไม่ก่อให้เกิดความสับสนมากนัก</p> <p>2. ไม่สมควรจะใช้เวลานานเกินไป</p> <p>3. ไม่ควรเปลี่ยนแปลงงบประมาณมากเกินไป</p> <p>ได้เริ่มมีมติให้เริ่มเปลี่ยนแปลงระบบโรงเรียนในปีการศึกษา 2521 จะใช้หลักสูตรใหม่ครบหมดในปีการศึกษา 2526</p> <p>-คณะกรรมการปฏิรูปการศึกษามีมติเห็นชอบกับข้อเสนอที่จะมีการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษา จาก 4:3:3:2 เป็น 6:3:3</p>

จากตารางที่ 5 จะเห็นว่าในช่วงหลัง 14 ตุลาคม 2516 รัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์ (สมัยที่ 2) ได้มีการตั้งคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา และต่อมาอีก 11 เดือน (25 มิถุนายน 2517 - 20 พฤษภาคม 2518) คณะรัฐมนตรีในรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้รับหลักการในรายงานของคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา โดยมีข้อเสนอให้เปลี่ยนแปลงการศึกษา 10 เรื่อง ซึ่งมีเรื่องที่เกี่ยวข้อง

กับการประถมศึกษาที่สำคัญ 3 เรื่องคือ ให้เปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาจาก 4:3:3:2 เป็นระบบ 6:3:3 ให้เปลี่ยนแปลงปรับปรุงหลักสูตร เนื้อหาสาระ และกระบวนการเรียนรู้ และให้เปลี่ยนแปลงระบบโครงสร้างการบริหารการประถมศึกษา นอกจากนี้ยังได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษาและคณะกรรมการร่างแผนการศึกษาแห่งชาติ ดำเนินงานควบคู่กันไป

เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 มีผลกระทบมาก เพราะว่าเป็นการ
ทวนกระแสของการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ 14 ตุลาคม 2516 มา ...
รัฐมนตรีคนใหม่ได้พยายามจะทวนกระแสของการปฏิรูป โดยเพิ่ม
มิติทางด้านความมั่นคงมากขึ้น ... และยังได้พยายามที่จะหยุดยั้งไม่
ให้มีการประกาศหลักสูตร ปี 2521 แต่ว่าทำไม่สำเร็จ ให้ประกาศ
หลักสูตรประถมศึกษาชั่วคราว 2520 เป็นการทำฉุกเฉินทุก ทำซ้อนขึ้น
มาใหม่ คือ กระบวนการทำหลักสูตรเพื่อจะประกาศหลักสูตร 2521
ทำมาแล้ว แต่ในช่วงที่รัฐบาลธานินทร์เข้ามา ก็ประกาศจุดยืนว่า
เอาความมั่นคงเป็นหลัก ต่อต้านคอมมิวนิสต์เป็นหลัก เพราะฉะนั้น
ก็เอาหลักสูตรใหม่ออกมาประกาศใช้ปี 2520 ทำแบบนี้ขึ้นมา
ประกาศใช้ปี 2520 ทำซ้อนขึ้นมาใหม่ และได้ประกาศใช้จริงใน
ปี 2520 การทำซ้อนขึ้นมาใหม่แล้วก็ไม่สามารถไปหยุดยั้งหลักสูตร
2521 ได้ ต้องประกาศหลักสูตร 2521 ตามมาอยู่แล้ว ... และ
ตามแผนของการประกาศใช้หลักสูตร 2521 ต้องมีการอบรมครูเป็น
จำนวนมาก ต้องใช้เงินเป็นจำนวนมากประมาณ 200 ล้านบาท
ซึ่งก็ได้มีการเจรจาไว้ก่อนแล้ว ที่จะให้ UNICEF กับ
World Bank ช่วย เขาก็ยินดีช่วย จวนจะตกลงกันอยู่แล้ว
ก็เกิดตั้งรัฐบาลนี้ขึ้นมา นโยบายของรัฐบาล (นายธานินทร์
กรัณวิเชียร) ไม่ต้องการที่จะรับเงินช่วยเหลือจากต่างประเทศ
เพราะต่อต้านต่างประเทศมาก โครงการที่จะยืมเงินมาเพื่อที่จะ
ทำการอบรม และปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลักสูตรให้เป็นไปตามแผน
ก็เกิดขึ้นไม่ได้ คือมีการอบรมน้อยลงไป...

ส่วน สวัสดิ์ จงกล (สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2533) ได้กล่าวถึงการควบคุมอย่าง
เข้มงวดของรัฐบาลชุดปฏิรูปการปกครองแผ่นดินในการร่างหลักสูตรประถมศึกษา 2521 เพื่อ
ให้สอดคล้องและเป็นไปตามนโยบายของรัฐบาลในด้านความมั่นคงของชาติ ว่า

การเมืองที่เข้ามาเกี่ยวข้องโดยตรงในปี 2519 ก็คือ รัฐบาล
ส่งนายทหารมาเป็นที่ปรึกษารัฐมนตรี... และตอนประชุมแก้ไขปรับปรุง
หลักสูตรท่านก็ตามมานั่งอยู่ด้วย และพูดถึงความเห็นที่เห็นว่าเหมาะ
หรือไม่เหมาะสมอย่างไร ท่านจะเป็นคนแจ้งให้รัฐมนตรีทราบ...
การเมืองค่อนข้างจะคุมเข้มในเรื่องของหลักสูตร การจัดกิจกรรม
การเรียนการสอนอย่างมาก...

นอกจากนี้การเมืองยังได้เข้ามาแทรกแซงในสถาบันการศึกษา ทำให้นิสิต นักศึกษา ออกไม่ยุ่ง เกี่ยวกับการ เมืองและสังคมภายนอกมากเกินไป รัฐบาลจึงสร้างระเบียบกฎเกณฑ์ ควบคุมกิจการต่าง ๆ รวมทั้งการจำกัดนักศึกษาให้อยู่แต่เฉพาะในสถาบัน และกระทำใน สิ่งซึ่ง เป็นความต้องการของรัฐบาลเท่านั้น ซึ่งในขณะที่รัฐบาลดำเนินการไม่ให้นักศึกษา เข้าไปยุ่ง เกี่ยวกับการ เมืองนั้น ในเวลาเดียวกัน รัฐบาลกลับพยายามนำการเมือง เข้า ครอบงำมหาวิทยาลัยและสถาบันศึกษาต่าง ๆ เพื่อสนองความต้องการของตน คือ การสั่งให้ สถานศึกษาต่าง ๆ สอนความรู้เกี่ยวกับการ เมืองในแนวที่ตนกำหนด* รวมทั้งมีการกำหนด ให้มีการส่งผู้ที่จะเข้าสอนวิชาเหล่านี้ เข้าอบรมทางการเมืองที่รัฐบาลจัด (เอกกมล สายจันทร์, 2523) นอกจากนั้นการสอบคัดเลือกผู้ที่จะเข้าศึกษาทางด้านการศึกษาซึ่งจะเป็นผู้ออกไป ประกอบอาชีพเป็นผู้ให้การศึกษ หรือเป็นครู - อาจารย์ ต้องผ่านการทดสอบทัศนคติทาง การ เมืองด้วย ดังรายละเอียดในบันทึกของปลัดทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐ ถึงอธิการบดี มหาวิทยาลัยและหัวหน้าสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ดังนี้ (สำนักงานปลัดทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐ ที่ สร.ทม. 0213/14015, 2519)

* หมายถึง การใช้หนังสือของนายธานีินทร์ กรัยวิเชียร นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ซึ่งใช้งบประมาณแผ่นดินพิมพ์แจกฟรี เป็นแนวทางในการสอน

บันทึกข้อความ

ส่วนราชการ สำนักงานปลัดทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐ

ที่ สร. ทม.0213/14015 วันที่ 12 พฤศจิกายน 2519

เรื่อง ความเลื่อมใสในการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

เรียน อธิการบดีมหาวิทยาลัย เชียงใหม่

ด้วยท่านรัฐมนตรีว่าการทบวงมหาวิทยาลัยได้แจ้งว่า รัฐบาลได้มีนโยบายที่จะปลูกฝังความเลื่อมใสในการปกครองระบอบประชาธิปไตยของข้าราชการ นิสิตนักศึกษา และประชาชนอย่างจริงจัง และทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐมีหน้าที่จะต้องสนองนโยบายดังกล่าวนี้โดย

1. จัดหลักสูตรวิชาพื้นฐานภาคบังคับให้ทุกคณะ ทุกแผนกวิชาต้องเรียนวิชาซึ่งได้เน้นให้เห็นคุณค่าของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยจัดเนื้อหาสาระของวิชานี้ให้ผู้เรียนเลื่อมใสยึดมั่นสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และเอกลักษณ์ของความเป็นไทยให้ทันปีการศึกษา 2520 นี้

2. ผู้สอนวิชาในข้อ 1 ต้องผ่านการพิจารณาคัดเลือกเป็นพิเศษ หากเป็นบุคคลที่ผ่านการอบรมหลักสูตรสงครามจิตวิทยาแล้วจะเป็นการดี และต่อไปขอให้มหาวิทยาลัยพิจารณาคัดเลือกผู้ที่จะสอนวิชานี้ให้ได้มีโอกาสดำเนินการอบรมหลักสูตรสงครามจิตวิทยาในรุ่นต่อไปด้วย

3. การสอบคัดเลือกบุคคลเข้าศึกษาในสถาบันอุดมศึกษา เฉพาะในสาขาการศึกษาและครุศาสตร์ ซึ่งจะออกไปเป็นครู อาจารย์ สำหรับมหาวิทยาลัย/สถาบัน ที่ดำเนินการสอบคัดเลือกเองโดยไม่ผ่านทบวงฯ จะต้องให้ผู้สมัครผ่านการทดสอบทัศนคติทางการเมือง ว่าเป็นผู้เลื่อมใสในการปกครองระบอบประชาธิปไตยหรือไม่เพียงใด

จึงเรียนมาเพื่อได้โปรดทราบ และโปรดพิจารณาดำเนินการโดยด่วนด้วย จักขอขอบคุณยิ่ง
อนึ่งในการประชุมคณะรัฐมนตรี ท่านนายกรัฐมนตรี ได้ปรารภว่าต่อไปนี้ ให้ใช้คำว่า
ท่านนายกรัฐมนตรีและท่านรัฐมนตรีว่าการ แทนคำว่า ฯพณฯนายกรัฐมนตรีและ ฯพณฯรัฐมนตรีว่าการ

จึงขอเรียนมาเพื่อโปรดทราบและถือปฏิบัติต่อไปด้วย

(ลงนาม)

(นายประเสริฐ ฒ นคร)
ปลัดทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐ

จากการปฏิบัติการดังกล่าวข้างต้น นับได้ว่าเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์การศึกษาของไทยที่รัฐบาลเข้ามาแทรกแซง และควบคุมในเนื้อหาวิชาและวิธีการสอนในสถานศึกษา ระดับต่าง ๆ (เอกกมล สายจันทร์, 2519) ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นชัดว่าในช่วงเวลาดังกล่าว มีความพยายามที่จะใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือทางการเมืองของรัฐบาลในขณะนั้น

สำหรับ ประยูร ศรีประสาธน์ (สัมภางค์, 16 มกราคม 2534) ซึ่งเป็นกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา ได้กล่าวถึง ผลกระทบของเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ที่ทำให้แผนการดำเนินการปฏิรูปการศึกษามีความแตกต่างไปจากข้อเสนอของคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา โดยได้กล่าวไว้ว่า

...การดำเนินงานปฏิรูปการศึกษาได้มีการวางแผนปฏิรูปการศึกษาเสร็จ ซึ่งเป็นช่วงของประชาธิปไตย หลัง 14 ตุลาคม 2516 มีแนวความคิดในเรื่องของสังคมนิยมชัด เจนมาก และค่อนข้างเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป สภาพต่าง ๆ รอบบ้านเรา อิทธิพลของสังคมนิยมมันเข้ามา... ในช่วงนั้นก็มีการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินขึ้นมาในวันที่ 6 ตุลาคม 2519 พอปฏิรูป... กระแสการเมืองก็เปลี่ยนจากหน้ามือเป็นหลังมือ คือจากเอียงไปทางซ้ายค่อนข้างมาก กลับมาขวาสุด ดู แนวปฏิรูปการศึกษาก็ถูกมองว่าเป็นแนวความคิดของฝ่ายซ้าย... แนวปฏิรูปก็คือว่าไม่มีการเอาไปถือปฏิบัติ ตอนนั้นเรา (คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา) เสนอแนวทางที่จะให้รัฐบาลยอมรับแนวปฏิรูปที่เราทำกันขึ้น เพื่อให้คณะรัฐมนตรีรับหลักการ ก็ถูกปฏิเสธโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาในสมัยนั้น ... ก็เลยไม่มีการนำเสนอ ไม่ได้เข้าไปสู่ ครม. (คณะรัฐมนตรี) แต่แนวของการปฏิรูปการศึกษา ... คือในช่วงก่อนปฏิรูปการปกครองแผ่นดินก่อน 6 ตุลาคม 2519 ได้มีการดำเนินงานที่คู่ขนานกับการปฏิรูปการศึกษาขึ้นหนึ่ง งานชิ้นนั้น ก็คือ การสร้างแผนการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งตอนหลังประกาศใช้เป็นแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 ซึ่งใช้อยู่ในปัจจุบัน ... ส่วนใหญ่คณะกรรมการวางแผนการศึกษาแห่งชาติก็คือ กรรมการปฏิรูปการศึกษา... ได้ดำเนินงานคู่กัน เพราะว่าเรา (คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา) เห็นว่า แผนการศึกษาแห่งชาติ 2503 ใช้อยู่ไม่ได้ ควรจะปรับปรุงใหม่ ก็ดำเนินงานคู่ขนานกันมา เราได้เอาแนวของการปฏิรูปการศึกษามาใส่อยู่ในแผนการศึกษาแห่งชาติไว้หมดในร่างแรก

ผมเองก็เป็นคนร่างได้ใส่ไว้หมด แต่พอแนวการเมืองเปลี่ยน แต่หลักการมันอยู่ในแผน เราก็ต้องการให้แผนมันผ่านไป ก็ได้มีการปรับแนวคิดใหม่ว่าจะอะไรที่จะเป็นอุปสรรคที่จะทำให้ฝ่ายการเมืองไม่รับในเรื่องของแผนการศึกษา เราก็มาปรับปรุงแก้ไข เราก็เห็นแนวสำคัญอยู่ 3 แนว ที่คิดว่าเขารับไม่ได้ แล้วจะต้องมีการปรับ มี 3 เรื่องคือ

1. โครงสร้างของระบบการบริหารการศึกษา ซึ่งแนวปฏิรูปเน้นเรื่องการกระจายอำนาจไว้มาก แต่แนวในแผนการศึกษาแห่งชาติ (ถ้าไปดู) เราจะเขียนไว้ไม่ชัดเจนเลย แล้วก็เห็นเจตนาที่เขียนไว้แบบนั้น เพราะว่าไม่แน่ใจว่ารัฐบาลจะเอาอย่างไร ในช่วงนั้น ก็เดาไว้ก็เขียนให้มันคลุม ๆ เครือ ๆ ไว้เพื่อว่าไม่ให้ภาพส่วนใหญ่มันลบเลยไป

2. การจัดการศึกษาระดับประถมศึกษา ซึ่งแนวการปฏิรูปเสนอว่ารัฐควรจะจัดการศึกษาหมด แล้วให้เอกชนเข้ามารับผิดชอบในส่วนที่เป็นองค์การการกุศล เท่านั้นที่จะเข้ามารับโดยไม่คำนึงถึงผลกำไร เราเสนอในแนวนี้ไว้ ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักประกันในความเสมอภาค แล้วก็คุณภาพการศึกษาให้ประชาชนมีโอกาสได้รับการศึกษาเท่าเทียมกัน ทั้งในด้านของคุณภาพและบริการ ...ซึ่งพอเหตุการณ์ทางการเมืองกลับมาขวสุดทางรัฐบาลรับไม่ได้... เราก็มาปรับข้อความในแผนการศึกษา โดยไม่กำหนดข้อความนี้ไว้ในแผนการศึกษาแห่งชาติ ถือว่าเอกชนจะจัดการศึกษาก็ได้ ไม่ระบุว่าต้องเป็นฝ่ายรัฐ แต่เราให้รัฐจัดโดยคำนึงถึงความเสมอภาค

3. ส่วนของการฝึกหัดครู... (ซึ่งจะไม่ขอกล่าวในที่นี้)

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 มีผลกระทบต่อการดำเนินการปฏิรูปการศึกษาในระดับประถมศึกษา ดังนี้ คือ

1. การเตรียมการเพื่อเปลี่ยนแปลงระบบโรงเรียนต้องหยุดชะงักลงชั่วคราวหนึ่งเนื่องจากได้มีการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดที่จะร่นระยะเวลาและวิธีการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เสร็จภายในปีการศึกษา 2523 โดยจะใช้วิธีการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เสร็จภายในปีการศึกษา 2523 (ซึ่งตามแผนเดิมกำหนดไว้จะแล้วเสร็จในปี 2526) โดยจะใช้วิธีการเปลี่ยนแปลงปีละ 4 ชั้น คือในระดับประถมศึกษา ปีละ 2 ชั้น และระดับมัธยมศึกษา ปีละ 2 ชั้น

2. โครงสร้างของระบบบริหารการศึกษาไม่เน้นในเรื่องการกระจายอำนาจ
3. การจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาตามแผนของคณะกรรมการวางแผนพื้นฐาน เพื่อปฏิรูปการศึกษากำหนดไว้ให้รัฐเป็นผู้จัดการศึกษาระดับประถมศึกษา แบบให้เปล่าแก่ประชาชนทุกคน อย่างเท่าเทียมกัน แต่ด้วยเหตุผลทางการเมืองแบบขวาสุดของรัฐบาลนายธานินทร์ กรัยวิเชียร รับไม่ได้ จึงมีการปรับข้อความใหม่เป็นให้เอกชนสามารถจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาได้

การดำเนินการปฏิรูปการศึกษา ภายใต้สถานการณ์ทางการเมืองหลัง 6 ตุลาคม 2519 - ก่อน 20 ตุลาคม 2520

การเมืองไทยในช่วงหลัง 6 ตุลาคม 2519 - ก่อน 20 ตุลาคม 2520 ได้มีผู้กล่าวกันว่าเป็น "เผด็จการ" หรือบางท่านก็กล่าวว่าเป็นลักษณะการเมืองแบบอนุรักษนิยม บรรยากาศของบ้านเมืองภายหลังการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินเป็นบรรยากาศของความหวาดกลัว ความวิตกกังวลของบรรดาปัญญาชน อาจารย์ในมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยต่าง ๆ นิลิต นักศึกษากลุ่มมองว่าเป็นพวกซ้าย รัฐบาลได้เน้นให้ประชาชนตระหนักถึงภัย 5 ประการที่คุกคามประเทศอยู่ในขณะนั้น คือ ภัยจากคอมมิวนิสต์ ภัยจากการฉ้อราษฎร์บังหลวงในวงราชการ ภัยจากการที่ข้าราชการ เบียดเบียนราษฎรผู้ยากไร้ ภัยจากความยากจนของราษฎรส่วนใหญ่ และภัยจากผู้มีกใหญ่ใฝ่สูงใคร่ที่จะเป็นใหญ่ในแผ่นดินในระบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ราษฎรกลุ่มมองว่ายังไม่มีความรู้ความเข้าใจในระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย (สุวรรณ เค้น เมธารัตน์, 2530) รัฐบาลจะมุ่งบริหารงานไปในด้านการป้องกันปราบปรามและทำลายคอมมิวนิสต์อย่างจริงจัง เกิดขาด ทุกวิถีทางตามแบบรัฐบาลแนวทางขวาจัด เช่น การคุกคาม ขู่เข็ญ ผู้ไม่เห็นด้วยกับรัฐบาล การกวาดล้าง ปะทะ จับกุมระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล และผู้ที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, สัมภาษณ์, 10 มกราคม 2534)

ท่ามกลางบรรยากาศทางการเมืองดังกล่าวข้างต้น การดำเนินงานเพื่อที่จะปฏิรูปการศึกษาก็ดำเนินมาถึงขั้นการวางแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 การร่างหลักสูตร

ประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ปรากฏว่าแผนการศึกษาแห่งชาติ 2520 กับข้อเสนอของ คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา โดยเนื้อหาสาระแล้วเอกสารทั้ง 2 ฉบับ ไม่มีความแตกต่างกันมากนัก กล่าวคือ มีอยู่ 2 เรื่อง ที่ไม่ได้มีการบรรจุไว้ในแผนการศึกษา- แห่งชาติ 2520 ได้แก่ (ประยูร ศรีประสาธน์, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2534)

1. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการบริหารการศึกษา
2. เรื่องการให้รัฐเป็นผู้จัดการศึกษาภาคบังคับแต่เพียงผู้เดียว

สำหรับหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ก็เป็นไปตามข้อเสนอของ คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา กล่าวคือ ยังคงแบ่งเนื้อหาวิชาออกเป็น

4. กลุ่มประสบการณ์ อันได้แก่

1. กลุ่มทักษะ ประกอบด้วย ภาษาไทยและคณิตศาสตร์
2. กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต
3. กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย
4. กลุ่มการงาน และพื้นฐานอาชีพ

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าวิชาภาษาอังกฤษซึ่ง เคยมีการบังคับให้เรียนในชั้น ป.5 - ป.7 ในหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2503 แต่ในหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 จะไม่มีวิชานี้อยู่ในหลักสูตรดังกล่าว ด้วยเหตุนี้ประชาชนโดยทั่วไปได้ทำการท้วงติงไป ยังรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และกลุ่มโรงเรียนราษฎร์ซึ่งได้รับผลประโยชน์ จากการเปิดสอนภาษาต่างประเทศ (ภาษาอังกฤษ และภาษาจีน) ได้รับความเดือดร้อน (อภิชัย พันธเสน, สัมภาษณ์, 11 ธันวาคม 2533) จึงได้พยายามทุกวิถีทางในการที่จะให้ รัฐบาลอนุญาตให้สอนภาษาต่างประเทศ พร้อมกันนี้ในที่ประชุมสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ก็ได้มีกระทู้ถาม เรื่อง "การงดสอนภาษาอังกฤษในชั้นประถมศึกษา" ยื่นกระทู้โดย นายสอาด ปิยวรรณ ความว่า

ตามที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้แถลงให้สื่อมวลชนทราบว่าจะไม่มีการสอนภาษาอังกฤษในชั้นประถมศึกษา ในปีการศึกษา 2521

เป็นต้น ไปนั้น เป็นข่าวอื้อฉาว และสร้างความไม่พอใจให้แก่ผู้ปกครอง
นักเรียนทั่วประเทศ เป็นผลเสียหายแก่รัฐบาล และเป็นการสร้างความ
ความยุ่งยากให้แก่เด็กไทยในเรื่องภาษาอังกฤษในอนาคต เป็นการ
ทำลาย เศรษฐกิจแก่ผู้ปกครองของนักเรียนในการที่จะจ้างครูพิเศษเพื่อ
สอนภาษาอังกฤษ ก่อให้เกิดปมด้อยแก่นักเรียนไทยในชั้นประถมศึกษา
อาจจะถูกคนต่างชาติดูหมิ่น ในเรื่องศักดิ์ศรีก็จะถูกโจมตีว่าเด็กไทย
เรียนหนังสือ 2 ภาษา เท่านั้นยังไม่ได้ เพราะบางชาตินั้นเด็กต้องเรียน
ถึงหลายภาษา... (รายงานการประชุมสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน,
ครั้งที่ 19/2520 สมัยสามัญ, 2520)

ข้อความข้างต้น เป็นการให้เหตุผลถึงความต้องการให้มีการเรียนการสอนภาษาอังกฤษ
ในชั้นประถมศึกษา ซึ่ง ดร.ภิญโญ สาธร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้กล่าวตอบ
กระทู้ถามดังกล่าวถึงเหตุผลที่ไม่มี การบรรจุวิชาภาษาอังกฤษไว้ในหลักสูตรประถมศึกษา 2521 ความว่า

. . . กระทรวงศึกษาธิการกำลังดำเนินการเปลี่ยนแปลงระบบชั้นเรียน
ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 ซึ่งได้มีประกาศพระบรมราชโองการ
ให้ใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 ไปแล้วในราชกิจจานุเบกษา
เล่มที่ 92 ตอนที่ 3 วันที่ 12 เมษายน 2520 คือยกเลิกประถมศึกษา-
ตอนปลาย คงมีประถมเพียงตอนเดียว 6 ปี ดังนั้นการบังคับให้เรียน
ภาษาอังกฤษในประถมตอนปลายจึงหมดไปโดยปริยายไม่ต้องยกเลิก...
การที่กระทรวงศึกษาธิการไม่จัดบังคับให้มีการสอนภาษาต่างประเทศ
ในชั้นประถมศึกษานั้น ไม่ได้หมายความว่า ห้ามสอน ... ไม่มีหลักสูตร
ฉบับใดที่มีการห้ามไม่ให้สอนวิชาใด แต่ถ้าจะไม่มี การสอนก็ไม่เขียนไว้
เท่านั้นเอง เมื่อโรงเรียนใดต้องการจะสอนวิชาใดก็ขออนุญาตได้ ...
ดังนั้นในหลักสูตรต่อไปนี้ก็เช่นเดียวกัน เพียงแต่ไม่มีในหลักสูตร แต่เมื่อ
จะขออนุญาตมา กระทรวงศึกษาธิการก็จะพิจารณาอนุญาตหรือไม่อนุญาต
ตามความพร้อม ตามความเหมาะสมและหลักวิชา

นอกจากนี้ที่กระทรวงศึกษาธิการได้ตัดสินใจยกเลิกการบังคับวิชา
ภาษาอังกฤษในชั้นประถมนั้น กระทรวงฯอาศัยข้อมูลจากประชาชน
จากนักวิชาการต่าง ๆ ... จากงานวิจัย ฉบับที่ 19 ของสถาบันวิจัย
พฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เรื่อง ผลสัมฤทธิ์

ในวิชาภาษาอังกฤษของเด็กไทย ในระดับชั้นต่าง ๆ พ.ศ. 2519 หน้า 51 ได้ยืนยันว่า ผลสัมฤทธิ์ในการเรียนภาษาต่างประเทศของนักเรียนประมณนั้นต่ำมาก และรายงานวิจัยอันดับ 8 ของกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง สัมฤทธิ์ผลของการจัดการการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. 2516 หน้า 221 ยืนยันว่าการสอนภาษาอังกฤษในชั้นประถมศึกษาไม่ได้ผล เพราะปัญหาปริมาณและคุณภาพของครูรวมทั้งการขาดครูสอนภาษาอังกฤษ และงานวิจัยข้อเสนอแนะ เพื่อปรับปรุงคุณภาพการสอนภาษาอังกฤษในประเทศไทยของสถาบันคุนยภาษาอังกฤษ ทบวงมหาวิทยาลัย พ.ศ. 2514 หน้า 2 ยืนยันว่า การสอนภาษาต่างประเทศให้กับเด็กในระดับเบื้องต้น หากได้รับการสอนที่ผิดหรือบกพร่องจะเป็นภาระต่อครูในระดับสูงขึ้นไป ...

... ในการสั่งการในเรื่องไม่อนุญาตให้สอนภาษาอังกฤษในโรงเรียนระดับประถมศึกษานั้น สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติได้มีหนังสือที่ สร.0405/6 ลงวันที่ 6 มกราคม 2520 มีมติให้กระทรวงศึกษาธิการดำเนินการเลิกสอนภาษาต่างประเทศทุกภาษาในชั้นประถมศึกษา กระทรวงศึกษาธิการจึงได้นำเรื่องเข้าหารือที่ประชุมคณะรัฐมนตรีในการประชุมครั้งที่ 8/2520 เมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2520 มีมติให้ยกเลิกการสอนภาษาต่างประเทศทุกภาษาในระดับประถมศึกษา ที่มีในหลักสูตรเสียตั้งนั้นกระทรวงศึกษาธิการจึงได้ดำเนินการมาตั้งแต่ เดือนกุมภาพันธ์เป็นต้นมามีนาคม เมษายน พฤษภาคม บัดนี้การร่างหลักสูตรประถมศึกษา 6 ปี ได้สำเร็จเรียบร้อยแล้ว คือไม่มีวิชาภาษาต่างประเทศในชั้นประถมศึกษา แต่ว่าก็ยังมีช่องทางที่จะอนุญาตได้โดยติดต่อกับกระทรวงศึกษาธิการอย่างที่เป็นปฏิบัติมาตั้งแต่พุทธศักราช 2441 (การขออนุญาตเปิดสอนวิชาใดก็ได้ที่ต้องการ) จนถึงวันนี้ ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการย่อมมีอำนาจที่จะพิจารณาได้ ...

... กระทรวงศึกษาธิการไม่ได้สั่งห้ามสอน แต่ไม่มีในหลักสูตร ใครอยากสอนขออนุญาตได้ ... สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติได้พิจารณาแล้ว ได้สั่งมาทางกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการหรือรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรีอนุมัติแล้วตั้งแต่มกราคม ... ที่ว่าจะส่งเสริมการสอนภาษาอังกฤษในชั้นประถม ได้หรือไม่ นั้น ... รัฐบาลยังมีภารกิจอื่นที่ต้องทำมากกว่านี้เหลือเกิน และชั่วโมงจำกัดอยู่เด็กประถมเป็นเด็กเล็ก ๆ เป็นภาคบังคับการเรียนก็มีเพียงสัปดาห์ละ 25 ชั่วโมง ... แล้วจะไปบังคับให้เขาเรียนไม่ได้ ถ้าจะบังคับ ๆ ในสิ่งที่จำเป็นสำหรับ

ชาติบ้านเมือง ได้แก่ ภาษาไทย ยังมีหลายท้องถิ่นยังพูดไทยไม่ได้ ต้องเน้น โดยเร็ว แล้วต้องไปบังคับกันใน เรื่องของศีลธรรม จรรยา มารยาท วัฒนธรรมไทย ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็น ประมุข และความรู้พื้นฐานในทางวิชาชีพ) รายงานการประชุมสภาปฏิรูปการ ปกครองแผ่นดิน ครั้งที่ 19/2520 สมัยสามัญ, 2520)

จะเห็นได้ว่า การรณรงค์สอนภาษาอังกฤษในระดับประถมศึกษาชั้นนั้น รัฐบาลนี้ได้ดำเนินการ ตามแนวการปฏิรูปการศึกษาของคณะกรรมการวางแผนพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา ซึ่งคณะกรรมการฯ มีความเห็นด้วยกับงานวิจัยต่าง ๆ ที่พบว่า การเรียนการสอนในระดับประถมศึกษาไม่ได้ผล ส่วนใหญ่เห็นว่าการเรียนการสอนภาษาอังกฤษในโรงเรียนประถมศึกษารวมกับชั้นมัธยมศึกษา เป็นเวลา 12 ปี จะสู้ผู้ที่เรียนภาษาอังกฤษอย่างจริงจังเพียง 2 ปีไม่ได้ (ภิญโญ สาธร, สัมภาษณ์, 19 ธันวาคม 2533; สิปปนนท์ เกตุทัต, สัมภาษณ์, 10 มกราคม 2534)

ปรากฏว่าในช่วงดังกล่าว ได้มีเสียงเรียกร้องให้มีการเรียนการสอนภาษาอังกฤษใน ระดับประถมศึกษาจากบุคคล กลุ่มบุคคลอาชีพต่าง ๆ แต่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ก็ยังยืนยันว่า จะไม่มีการสอนภาษาอังกฤษในระดับนี้ ซึ่งนอกจากเหตุผลดังกล่าวแล้ว รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการยังมีเหตุผลในด้านความมั่นคงของชาติ ซึ่งรัฐบาลนี้ได้เน้นมาก ซึ่งเป็นเหตุผลที่ไม่สามารถจะเปิดเผยในขณะนั้นได้ เนื่องจากสถานการณ์ทางการเมืองกำลังมีความรุนแรง ในเรื่องของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์และขบวนการโจรแบ่งแยกดินแดนทางภาคใต้ ท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้กล่าวถึงอีกเหตุผลหนึ่งที่ไม่สามารถเปิดสอนภาษา-ต่างประเทศในระดับประถมศึกษาได้ เนื่องจาก

... จังหวัดทางภาคใต้ โดยเฉพาะจังหวัดที่เป็นมุสลิมไม่ได้เรียน ภาษาอังกฤษ เพราะหลักสูตรบังคับว่าให้เรียนภาษาต่างประเทศ 5 ชั่วโมง เขาเรียนภาษาอังกฤษกันทั่วประเทศ ยกเว้นจังหวัดมุสลิม (4 จังหวัดภาคใต้) ที่กำลังแยกดินแดนขอเรียนภาษามาเลยแทน อันนี้ไม่มีคนรู้ ผมรู้ ผมมานั่งเป็นรัฐมนตรี เรียนมาเป็นสิบ ๆ ปีแล้ว ... เวลาผมยกเล็ก ไม่ได้ยกเล็กภาษาอังกฤษ แต่ยกเล็กภาษา-ต่างประเทศ ก็เลยยกเล็กภาษามาเลยไปเลย เพราะอะไรเขาเรียน มาเลยตั้งแต่ประถม 1 แทนภาษาอังกฤษ ที่บ้านก็พูดมาเลย โรงเรียนก็

เข้ามาเลย แล้วพอมีขบวนการแยกประเทศ ... ก็ยิ่งส่งเสริมใหญ่ในเรื่องให้แยกดินแดน ซึ่งผมรู้เต็มอก ก็เลยสั่งเลิกไปเลย แต่ผมจะไปสั่งเลิกภาษามาเลยได้ไหม .. ไม่ได้ ... (ภิญโญ สาธร, สัมภาษณ์, 19 ธันวาคม 2533)

จึงกล่าวได้ว่า การที่ไม่มีการสอนภาษาอังกฤษในช่วงนี้มีสาเหตุอยู่ 2 ประการคือ

1. เป็นผลจากงานวิจัยที่พบว่า การเรียนการสอนภาษาอังกฤษระดับประถมศึกษาไม่ได้ผล
2. เป็นเหตุผลทางด้านความมั่นคงของชาติ

นอกจากนี้ทั้งแผนการศึกษาแห่งชาติ 2520 และหลักสูตรประถมศึกษา 2521 จะมีจุดเน้นที่ต่างออกไปจากข้อเสนอของคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา กล่าวคือ ทั้งแผนการศึกษาแห่งชาติและหลักสูตรจะเน้นเรื่อง "การปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข" ส่วนในเรื่องหลักสูตรการเรียนการสอนยังมีสาระส่วนใหญ่เหมือนข้อเสนอของคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากได้มีการร่างแผนการศึกษาแห่งชาติ 2520 คู่ขนานมากับการปฏิรูปการศึกษานั้นเอง

การที่แผนการศึกษาแห่งชาติ 2520 และหลักสูตรเน้นเรื่องการปกครองระบอบประชาธิปไตย ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของประเทศนั้น ก็เพราะรัฐบาลนายธานินทร์ กรัยวิเชียร เน้นนโยบายความมั่นคงของประเทศ ซึ่งรัฐบาลมีจุดเด่นหลายประการที่แสดงว่ารัฐบาลเป็นรัฐบาลอนุรักษ์นิยม (ดังแสดงไว้ในตารางที่ 6)

ตารางที่ 6 แสดงลักษณะเด่นของรัฐบาลนายธานินทร์ กรัยวิเชียร ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาในระดับประถมศึกษา (6 ตุลาคม 2519 ถึง 20 ตุลาคม 2520)

ลักษณะเด่นของรัฐบาล นายธานินทร์ กรัยวิเชียร	แนวคิด/การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา ในระดับประถมศึกษา
<p>- มีแนวการบริหารประเทศเป็นแบบอนุรักษนิยม</p> <p>- รัฐบาลมีนโยบายเน้นความมั่นคงของประเทศ โดยมุ่งการปราบปรามและทำลายคอมมิวนิสต์อย่างจริงจัง เกิดขาดทุกวิถีทางตามแบบรัฐบาลแนวทางขวาจัด เช่น การคุกคาม การขู่เข็ญ ผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับรัฐบาล การกวาดล้างปะทะ จับกุมระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล และผู้ที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ เป็นต้น ส่งผลให้ประชาชนในเมืองตกอยู่ภายใต้ความหวาดกลัว เนื่องจากรัฐบาลทำการกวาดล้างจับกุมผู้ที่สงสัยว่าเป็นภัยต่อสังคม และประชาชนในชนบทต้องพญกกับการก่อการร้ายของฝ่ายคอมมิวนิสต์</p> <p>- ผู้นำรัฐบาลใช้อำนาจการปกครองแบบเผด็จการอำนาจนิยม ได้จำกัดสิทธิ เสรีภาพทางการเมืองของประชาชนไว้หลายประการ ไม่ว่าจะเป็นการประกาศกฎอัยการศึกทั่วราชอาณาจักร กำหนดขอบเขตความผิดทางอาญาที่ต้องขึ้นศาลทหารไว้อย่างกว้างขวาง คำสั่งของคณะปฏิรูปฉบับต่าง ๆ หรือการกำหนด</p>	<p>- รัฐบาลเน้นนโยบายการปลูกฝังระบอบการปกครองประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข</p> <p>- รัฐบาลมีโครงการวางพื้นฐานในระบอบประชาธิปไตย โดยรัฐถือเป็นที่หน้าี่ความรับผิดชอบโดยตรงแต่ผู้เดียวในการรับบุคคลเข้าศึกษา ทั้งนี้เพื่อรักษาความมั่นคงและความปลอดภัยของชาติ การสร้างหลักสูตร การส่งเสริมประชาธิปไตย นายธานินทร์ กรัยวิเชียร ได้เรียบเรียงหนังสือเพื่อส่งเสริมประชาธิปไตยไว้ 8 เล่ม คือ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ครูกับความอยู่รอดของสังคมไทย 2. พระมหากษัตริย์ไทยในระบอบประชาธิปไตย 3. ระบอบประชาธิปไตย 4. สิทธิและวิธีการของคอมมิวนิสต์ 5. ศาสนาและความมั่นคงของชาติ 6. ค่านิยมในสังคมไทย 7. ความเป็นธรรมในสังคม 8. การใช้กฎหมายป้องกันคอมมิวนิสต์

ตารางที่ 6 (ต่อ)

ลักษณะเด่นของรัฐบาล นายธำนิมิตร กรัยวิเชียร	แนวคิด/การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา ในระดับประถมศึกษา
<p>มาตรา 21 ให้อำนาจแก่นายกรัฐมนตรีอย่างกว้างขวาง ไม่มีขอบเขต โดยเอาอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจตุลาการ และอำนาจบริหาร มาอยู่ที่นายกรัฐมนตรี</p> <p>-รัฐบาลตระหนักถึงภัยที่คุกคามประเทศ 5 ประการ คือ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ภัยจากคอมมิวนิสต์ 2. ภัยจากการฉ้อราษฎร์บังหลวงในวงราชการ 3. ภัยจากการที่ข้าราชการ เบียดเบียนราษฎร์ผู้ยากไร้ 4. ภัยจากความยากจนของราษฎร์ส่วนใหญ่ 5. ภัยจากผู้มักใหญ่ใฝ่สูงใคร่ที่จะเป็นใหญ่ในแผ่นดินในระบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข <p>-รัฐบาลมองว่าราษฎรยังไม่มีความรู้ความเข้าใจในระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย</p>	<p>-มีการควบคุมการสร้างหลักสูตรประถมศึกษาอย่างเข้มงวด</p> <p>-จุดมุ่งหมายของหลักสูตร เน้นการเป็นสมาชิกของชุมชนและชาติ</p> <p>-มีการประกาศพระบรมราชโองการใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520</p> <p>-มีการประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 ซึ่งได้จัดแบ่งวิชาต่าง ๆ อย่างเป็นกลุ่มประสบการณ์ 4 กลุ่ม ประสบการณ์</p>

จากตารางที่ 6 แสดงให้เห็นว่า รัฐบาลนายธานินทร์ กรัยวิเชียร มีการปกครอง ประเทศแบบอนุรักษ์นิยม มีการจำกัดสิทธิ เสรีภาพทางการเมืองของประชาชน รัฐบาลมี นโยบาย เน้นความมั่นคงของชาติ โดยการปราบปรามคอมมิวนิสต์อย่างรุนแรง และ กวาดล้างประชาชนที่มีแนวความคิดทางซ้ายอย่างจริงจัง ส่วนทางด้านการศึกษา รัฐบาล เน้นการปลูกฝังระบอบการปกครองประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข โดยรัฐบาล มีโครงการวางพื้นฐานในระบอบประชาธิปไตย รัฐบาลได้ควบคุมการสร้างหลักสูตรอย่างเข้มงวด และนายธานินทร์ กรัยวิเชียรได้เรียบเรียงหนังสือเพื่อใช้ในการส่งเสริม และปลูกฝังประชาธิปไตย แก่เยาวชนด้วย

ตอนที่ 4 ช่วงหลัง 20 ตุลาคม 2520 ถึง พ.ศ. 2532

การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาระดับประถมศึกษา ภายใต้สถานการณ์ทางการเมือง

หลัง 20 ตุลาคม 2520 ถึง ปี พ.ศ. 2532

หลังจาก 20 ตุลาคม 2520 เป็นต้นมา บรรยากาศทางการเมืองไทยมีลักษณะที่เบ็ดเตล็ดกว้างมากขึ้น ซึ่งเรียกกระบวนการเมืองในช่วงหลังนี้ว่า เป็นยุคประชาธิปไตย (ลิขิต อีร์เวคิน, 2532) ในช่วงนี้เป็นช่วงที่มีการประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ในการดำเนินการในปีการศึกษา 2521 ซึ่งเป็นปีแรกของการเปลี่ยนแปลงจะยกเลิกระดับ ป.7 ส่วนหลักสูตรใหม่จะเริ่มมีใช้ในชั้น ป. 1 ส่วนชั้นอื่น ๆ จะยังคงใช้หลักสูตร พ.ศ. 2503 อย่างเดิม หลักสูตรใหม่นี้จะประกาศเพิ่มขึ้นปีละชั้น เป็นลำดับไปจนครบทุกชั้นในปีการศึกษา 2526

หลักสูตรประถมศึกษาได้มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างในเรื่องกลุ่มวิชา คือ ได้มีการเพิ่มกลุ่มประสบการณ์พิเศษขึ้นมาเป็นวิชาเลือก ซึ่งประกอบด้วยวิชาภาษาอังกฤษและวิชางานอาชีพ โดยให้นักเรียนเลือกเรียน แต่ในการจัดการเรียนการสอนส่วนใหญ่โรงเรียนจะเป็นผู้เลือกว่าจะสอนวิชาอะไร นักเรียนจะไม่มีโอกาสเลือกเรียนตามที่ตนต้องการ (ประยูร ศรีประสาธน์, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2534)

เหตุผลที่มีการเพิ่มกลุ่มประสบการณ์พิเศษก็เพราะเป็นผลจากการผลักดันของกลุ่มโรงเรียนราษฎร์ที่อยู่ได้เพราะการจัดการเรียนการสอนภาษาอังกฤษในระดับประถมศึกษาได้รวมตัวกันผลักดันให้รัฐบาลในสมัย ดร.นิพนธ์ ศศิธร อนุมัติให้มีการเรียนการสอนวิชาภาษาอังกฤษเป็นวิชาเลือก (อภิชัย พันธเสน, สัมภาษณ์, 11 ธันวาคม 2533)

สำหรับในเรื่องคุณภาพการเรียนการสอน ปรากฏผลการเรียนการสอนไม่เป็นที่น่าพอใจซึ่งทางสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2526) ได้ทำการวิจัยพบว่า ครูซึ่งเป็นหัวใจของความสำเร็จของหลักสูตร ยังไม่เปลี่ยนพฤติกรรมหรือบทบาทของตนตามที่หลักสูตรประถมศึกษา 2521 ระบุไว้ ซึ่งสาเหตุที่ครูไม่เปลี่ยนพฤติกรรมการสอนให้สอดคล้องกับหลักสูตรนั้น วิชัย ต้นศิริ (สัมภาษณ์, 25 ธันวาคม 2533) ได้กล่าวว่า "เป็นเพราะกระทรวงศึกษาธิการ

ขาดงบประมาณในการดำเนินการอบรมครูทั่วประเทศ ซึ่งจะต้องใช้งบประมาณประมาณ 200 ล้านบาท แต่ด้วยเหตุที่รัฐบาลสมัยนายธานินทร์ กรัยวิเชียร ไม่ต้องการให้มีการกู้เงินจากต่างประเทศ ดังนั้น การอบรมครูจึงไม่สามารถทำได้ทั่วถึง คงใช้วิธี "แม่ไก่อบรมลูกไก่" ผลจึงเหลือแต่ขี้ไก่... คือใช้ผู้บริหารไปอบรมครูน้อยอีกทีหนึ่ง ..."

(กมล สุตประเสริฐ, สัมภาษณ์ 3 มกราคม 2534)

ด้วยเหตุที่รัฐไม่มีเงินอบรมครู เป็นผลให้คุณภาพของครูไม่มีประสิทธิภาพในการเรียนการสอน ซึ่งมีต่อคุณภาพของนักเรียนที่จบการศึกษาออกไปด้วย

ในเรื่องการเปลี่ยนแปลงระบบบริหารการประถมศึกษาได้มีการเคลื่อนไหวอีกครั้งหนึ่งในต้นปี พ.ศ. 2521 อันเนื่องมาจากครูประชาบาลไม่พอใจในสิทธิ์ ศักดิ์ศรี และสวัสดิการของครู รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการจึงได้นำเรื่องนี้เสนอขอความเห็นต่อนายกรัฐมนตรี พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ในการแก้ปัญหาโดยเร่งด่วน ดังนั้นเมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม 2522 นายกรัฐมนตรีด้วยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาปัญหาการศึกษาประชาบาล โดยมีหน้าที่พิจารณาเสนอรัฐบาล เพื่อแก้ไขปรับปรุงระบบบริหารการศึกษาประชาบาลให้สอดคล้องกับระบบการศึกษาของชาติ และพิจารณารูปแบบของหน่วยงานที่จะรับผิดชอบการศึกษาประชาบาล คณะกรรมการชุดนี้มีนายสมภพ โทตระกิตย์ รองนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน

การแก้ไขปัญหาดังกล่าวออกมาในรูปของการบริหารหน่วยงานการประถมศึกษาในรูปขององค์คณะบุคคล เรียกว่า คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ มีหน่วยงานเรียกว่า สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เริ่มดำเนินการตั้งแต่ 1 ตุลาคม 2523

การดำเนินงานปรับปรุงโครงสร้างการบริหารการประถมศึกษาที่ประสบผลสำเร็จนี้ นักการศึกษาส่วนใหญ่มีความเห็นว่า "ขึ้นอยู่กับผู้นำทางการเมืองเป็นสำคัญ และ power ของผู้นำนั้นด้วย" (ก่อ สวัสดิพานิชย์, สัมภาษณ์, 24 ธันวาคม 2533 ; สิปปนนท์ เกตุทัต, สัมภาษณ์, 10 มกราคม 2534 ; ประยูร ศรีประสาธน์, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2534)

กล่าวโดยสรุป การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาในช่วงนี้ มีดังนี้คือ

1. หลักสูตรประถมศึกษา 2521 ได้เพิ่มกลุ่มประสบการณ์ อีก 1 กลุ่มประสบการณ์ คือ กลุ่มประสบการณ์พิเศษ (ภาษาอังกฤษ และภาษาจีน)
2. มีการปรับโครงสร้างการบริหารการประถมศึกษา มีหน่วยงานเทียบเท่ากรม คือ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ

ตารางที่ 7 แสดงแนวความคิดและการเคลื่อนไหว เพื่อเปลี่ยนแปลงการศึกษาในระดับประถมศึกษา ตั้งแต่หลัง 20 ตุลาคม 2520 ถึง ปี พ.ศ. 2532

วัน เดือน ปี	รัฐบาล/สมัย	แนวคิด/การเคลื่อนไหว เพื่อ เปลี่ยนแปลง การศึกษา ในระดับประถมศึกษา
24 มกราคม 2521	รัฐบาลชุดที่ 41 สมัย พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมนันทน์ มี นายแพทย์บุญสม มาร์ติน เป็นรัฐมนตรีว่าการ- กระทรวงศึกษาธิการ	-คณะรัฐมนตรีได้ลงมติรับทราบผลการดำเนินงาน ของคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา และ เร่งรัดให้ หน่วยราชการที่เกี่ยวข้องจัดทำโครงการเสนอมา ให้คณะรัฐมนตรีสนับสนุนต่อไป
ปี พ.ศ. 2522	รัฐบาลชุดที่ 41	-คณะรัฐมนตรีมีมติให้แต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณา ปัญหาการศึกษาประชาบาล
15-17 สิงหาคม 2522	รัฐบาลชุดที่ 41	-คณะกรรมการพิจารณาปัญหาการศึกษาประชาบาล ประชุมสัมมนาในเรื่องการปรับปรุงแก้ไขระบบการศึกษา ของชาติ โดยศึกษาวิเคราะห์จากการจัดการศึกษา- ประชาบาลในแง่มุมต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ศึกษาความเป็นมาของการจัดการศึกษาสภาพปัจจุบัน

ตารางที่ 7

(ต่อ)

วัน เดือน ปี	รัฐบาล/สมัย	แนวคิด/การเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงการศึกษาในระดับประถมศึกษา
13 ตุลาคม 2523	รัฐบาลชุดที่ 43 สมัย พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ มี ดร.สิปปนนท์ เกตุทัต เป็นรัฐมนตรีว่าการ- กระทรวงศึกษาธิการ	<p>ปัญหา และมูลเหตุแห่งปัญหา และประมวลความคิดเห็น ข้อเสนอแนะของครูประชาบาล บุคคลในหลายอาชีพ สื่อมวลชน ตลอดจนผลการวิจัยและการสัมมนาต่าง ๆ แล้วจึงกำหนดหลักการและเสนอรูปแบบการบริหารการศึกษาต่อรัฐบาล เพื่อพิจารณาดำเนินการต่อไป</p> <p>- มีการประกาศใช้ พ.ร.บ. เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงระบบบริหารการประถมศึกษา รวม 8 ฉบับ มีผลให้มีการจัดตั้งสำนักงานขึ้น 2 แห่ง คือ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ และ "สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู และให้โอนกิจการบริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด และโรงเรียนประถมศึกษาของกรมสามัญศึกษา มาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติที่จัดตั้งขึ้นใหม่ และให้สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครูดำเนินงานด้านการบริหารงานบุคคลของข้าราชการครู</p>

จากตารางที่ 7 จะเห็นว่ารัฐบาลได้ดำเนินการแก้ไขปัญหาการศึกษาประชาบาลโดยได้ตั้งคณะกรรมการพิจารณาปัญหาการศึกษาประชาบาลขึ้น และได้ดำเนินการให้มีการเปลี่ยนแปลงระบบบริหารการประถมศึกษา คือ ได้มีการจัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เพื่อรับผิดชอบเกี่ยวกับการจัดการประถมศึกษาของชาติ

การที่รัฐบาลสมัยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ มีนโยบายให้การประถมศึกษาส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับส่วนกลาง คือ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ โดยในระบบบริหารได้มีผู้แทนครูเข้าไปมีส่วนร่วมในทุกระดับ* แต่ไม่มีตัวแทนของประชาชน ซึ่งไม่เป็นไปตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 ที่ได้ระบุถึงหลักสูตรประถมศึกษาว่าให้มีการกระจายอำนาจโดยมีผู้ปกครอง ประชาชนเข้าร่วมบริหารการศึกษาระดับท้องถิ่น (สนานจิตร สุคนธ์ทรัพย์, ม.ป.ป.)

สำหรับนโยบายการศึกษาในช่วงปี 2516-2532 ที่มีการเปลี่ยนแปลงตามสถานการณ์ทางการเมืองและการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลนั้นได้แสดงไว้ในตารางที่ 8 ดังต่อไปนี้

* สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ มีหน่วยงานรับผิดชอบดังนี้คือ

1. ระดับชาติ คือ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ
2. ระดับจังหวัด คือ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาจังหวัด
3. ระดับอำเภอ คือ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาอำเภอ

ตารางที่ 8 แสดงถึงสถานการณ์ทางการเมืองในประเทศไทยในช่วงปี 2516-2532 ที่มีผลต่อนโยบายการศึกษา การจัดหลักสูตรและ
การเรียนการสอนในระดับประถมศึกษา

สถานการณ์ทางการเมือง	การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาระดับประถมศึกษา
	นโยบายทางการศึกษา
<p>1. ช่วงปี 2513 ถึงก่อน 14 ตุลาคม 2516</p> <p>-รัฐบาลปรีวิฑิตตนเอง (17 พฤศจิกายน 2514) ไม่มีการเปลี่ยนแปลงรัฐมนตรี</p> <p>-รัฐบาลปกครองแบบเผด็จการ ประชาชนไม่มีสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นทางการเมือง</p>	<p>นโยบายทางการศึกษา</p> <p>-นโยบายทางการศึกษาเขียนไว้กว้าง ๆ ว่า รัฐจะจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ</p> <p>ไม่มีนโยบายเพื่อเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษา ไม่เน้นการปลูกฝังหรืออบรมเพื่อส่งเสริมประชาธิปไตย</p>
<p>2. ช่วง 14 ตุลาคม 2516 ถึงก่อน 6 ตุลาคม 2519</p> <p>2.1 ช่วง 14 ตุลาคม 2516 ถึง 22 พฤษภาคม 2517</p> <p>-นิสิต นักศึกษา ประชาชนจำนวนมากรวมพลังเรียกร้องสิทธิ เสรีภาพ</p>	<p>-เริ่มวิเคราะห์หลักสูตรและการเรียนการสอน</p> <p>-ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงที่เด่นชัด</p>

สถานการณ์ทางการเมือง	การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาระดับประถมศึกษา
	นโยบายทางการศึกษา
<p>-มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลจากจอมพลถนอม กิตติขจร มาเป็นรัฐบาล นายสัญญา ธรรมศักดิ์ (สมัยที่ 1)</p> <p>-บรรยากาศทางการเมืองเป็นแบบเสรีนิยม</p> <p>-มีการเรียกร้อง ทั่วประเทศของกลุ่มผลประโยชน์จำนวนมาก</p> <p>-ทางด้านการศึกษา มีการประท้วงของครูโรงเรียนราษฎร์ ครูประชาบาล นักเรียนอาชีวศึกษา ซึ่งมีผลให้รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการขอลาออก เป็นเหตุให้คณะรัฐมนตรีลาออกทั้งหมด</p>	<p>การจัดหลักสูตรและการเรียนการสอน</p>

สถานการณ์ทางการเมือง	การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาระดับประถมศึกษา	การจัดหลักสูตรและการเรียนการสอน
<p>2.2 สมัยรัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์ (สมัยที่ 2) (ตั้งแต่ 30 พฤษภาคม 2517) ถึง 14 กุมภาพันธ์ 2518)</p> <ul style="list-style-type: none"> -มีการเรียกร้องให้ปฏิรูปการศึกษา -มีการประท้วงของกลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มต่าง ๆ จำนวนมาก -จอมพลถนอม กิตติขจร เดินทางเข้ามาในประเทศไทย เป็นเหตุให้นักเรียน นิสิต นักศึกษา ทำการต่อต้าน 	<p>นโยบายทางการศึกษา</p> <ul style="list-style-type: none"> -มีนโยบายเร่งรัดการศึกษาอบรม เพื่อส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย เน้นในเรื่องการอบรมศีลธรรม และวัฒนธรรม จะจัดการศึกษา เพื่อการประกอบอาชีพ -ได้จัดตั้งคณะกรรมการวางพื้นฐาน เพื่อปฏิรูปการศึกษา -คณะกรรมการมีแนวคิดจะเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษา จาก 4:3:3:2 มาเป็นระบบ 6:3:3 	<p>การ จัดหลักสูตรและการเรียนการสอน</p> <ul style="list-style-type: none"> -กองการประถมศึกษา เสนอเอกสาร รายงานการวิเคราะห์หลักสูตร -คณะกรรมการวางพื้นฐาน เพื่อ ปฏิรูปการศึกษา เสนอรายงาน เพื่อ เป็นแนวทางในการจัดหลักสูตร และการเรียนการสอน

ตารางที่ 8 (ต่อ)

สถานการณทางการเมือง		การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาระดับประถมศึกษา	
		นโยบายทางการศึกษา	การจัดหลักสูตรและการเรียนการสอน
2.3	สมัยรัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช (ตั้งแต่ 21 กุมภาพันธ์ 2518 ถึง 14 มีนาคม 2518) -รัฐบาลไม่ได้รับความไว้วางใจจากสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2518 เนื่องจากเกิดปัญหา การแก่งแย่งตำแหน่งรัฐมนตรีจากพรรคการเมือง ต่าง ๆ	- รัฐบาลมีนโยบายจะดำเนินการปฏิรูป การศึกษาให้เหมาะสมกับสภาพทาง เศรษฐกิจและสังคม แต่ไม่มีโอกาสได้ นำนโยบายไปบริหารประเทศ	-ยังไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง เนื่องจากรัฐบาลไม่ได้รับความ ไว้วางใจจากสภาผู้แทนราษฎร
2.4	สมัยรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช (ตั้งแต่ 19 มีนาคม 2518-20 เมษายน 2519) -สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของพรรคการเมือง ร่วมรัฐบาล แยกตำแหน่งรัฐมนตรีกัน เป็นเหตุให้ รัฐบาลขาดเสถียรภาพ -มีการประท้วง เดินขบวนและสไตรค์ของคนงาน นิสิต นักศึกษาเกือบทุกวัน	- เน้นความเสมอภาคทางการศึกษา และ จะขยายการศึกษาภาคบังคับ	-มีการดำเนินการปรับปรุงหลักสูตร เพื่อหาสาระและกระบวนการเรียน การสอน -มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงบทบาท และฐานะของครู

ตารางที่ 8 (ต่อ)

สถานการณ์ทางการเมือง	การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาระดับประถมศึกษา	
	นโยบายทางการศึกษา	การจัดหลักสูตรและการเรียนการสอน
<p>สถานการณ์ทางการเมือง</p> <p>- ดำรวจประท้วงการปล่อยข่าวไร้ชื่อนาและนักศึกษา 9 คน ที่จังหวัดลำพูน</p> <p>- ดำรวจบางส่วนเข้าบุกบ้านนายกรัฐมนตรี</p> <p>- ไทยกัณฑ์ประท้วงอย่างรุนแรง</p> <p>- นักเรียนอาชีวะจะบุกเข้าไปทำควมเสียหายในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์</p> <p>- นายกรัฐมนตรีประกาศยุบสภา</p> <p>2.5 สมัยรัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช (20 เมษายน 2519-23 กันยายน 2519)</p> <p>- มีการประท้วงการเดินทางการกลับเข้าประเทศของจอมพลประภาส จารุเสถียร และจอมพลถนอม กิตติขจร</p>	<p>นโยบายทางการศึกษา</p>	<p>การจัดหลักสูตรและการเรียนการสอน</p> <p>- ดำเนินการร่างหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ต่อจากรัฐบาลที่แล้ว</p>

สถานการณ์ทางการเมือง	การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองระดับประถมศึกษา	การจัดหลักสูตรและการเรียนการสอน
นโยบายทางการศึกษา	การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา	การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา
<p>3. ช่วง 6 ตุลาคม 2519 ถึง 20 ตุลาคม 2520</p> <p>- เกิดการรัฐประหาร มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาล</p> <p>บรรยากาศทางการเมืองเปลี่ยนจากเสรีนิยม</p> <p>เป็นอนุรักษ์นิยม</p>	<p>- มีนโยบายให้ตระหนักและเห็นคุณค่าของระบอบประชาธิปไตย ซึ่งมีชาติ ศาสนา และมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มีความภูมิใจในวัฒนธรรมไทย จะให้เรียนรู้และใช้ภาษาไทยโดยให้สำนึกว่าภาษาไทย คือภาษาประจำชาติที่พลเมืองไทยทุกคนจะต้องใช้ให้ถูกต้องทัดเทียมกัน</p>	<p>- มีการดำเนินการร่างหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521</p> <p>ต่อจากรัฐบาลก่อน โดยเน้นการปลูกฝังระบอบประชาธิปไตย ซึ่งมีชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์เป็นประมุข (การดำเนินการในช่วงแรกทยุทธะงัก เพราะแนวคิดของรัฐบาลเปลี่ยนแปลงไปเป็นอนุรักษ์นิยม)</p>
<p>4. ช่วงหลัง 20 ตุลาคม 2520-ปี 2532</p> <p>4.1 หลัง 20 ตุลาคม 2520-ปี 2526</p> <p>- มีการปฏิวัติเกิดขึ้น (1 เมษายน 2524) แต่กระทำการไม่สำเร็จ จึงไม่มีการเปลี่ยนแปลง</p> <p>รัฐบาล</p>	<p>- จัดการศึกษาให้สอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ</p>	<p>- มีการใช้หลักสูตรประถมศึกษา 2521</p> <p>- การเรียนการสอนเน้นตัวเด็กเป็นศูนย์กลาง</p>

ตารางที่ 8: (ต่อ)

สถานการณ์ทางการเมือง	การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาระดับประถมศึกษา	การจัดหลักสูตรและการเรียนการสอน
<p>-มีการยุบสภา 1 ครั้ง</p> <p>-นายกรัฐมนตรีลาออกจากตำแหน่ง 1 ครั้ง</p> <p>4.2 ช่วงปี 2527-2532</p> <p>-มีการปฏิบัติ 1 ครั้ง (9 กันยายน 2528)</p> <p>แต่กระทำการไม่สำเร็จ</p> <p>-มีการยุบสภา 2 ครั้ง</p>	<p>นโยบายทางการศึกษา</p> <p>-ขยายการศึกษาภาคบังคับ</p> <p>-ปรับปรุงคุณภาพการเรียนการสอน</p> <p>-เน้นความเสมอภาคและโอกาสทางการศึกษา</p>	<p>-เปลี่ยนแปลงบทบาทของครูให้เป็นผู้ใช้และแนะแนวทางให้นักเรียนปฏิบัติ</p> <p>-ดำเนินการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521</p>

จากตารางที่ 8 แสดงให้เห็นว่า ตั้งแต่หลัง 14 ตุลาคม 2516 รัฐบาลต่าง ๆ ได้ยอมรับและเห็นความสำคัญถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา จึงได้มีการกำหนดเป็นนโยบายไว้ทุกรัฐบาล และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเดือน มิถุนายน 2517 ได้มีการตั้งคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษาขึ้น ซึ่งนับว่าเป็นบันไดขั้นสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาไทยในระยะต่อมา จนกระทั่งปี พ.ศ. 2520 รัฐบาลได้ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับใหม่ ซึ่งเป็นผลให้การศึกษาไทยเปลี่ยนโฉมหน้าไปจากเดิมมาก การปฏิรูปการศึกษาได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ทางการเมืองในช่วง 6 ตุลาคม 2519 ถึง 20 ตุลาคม 2520 โดยทำให้การดำเนินงานล่าช้าไป เนื่องจากแนวความคิดของรัฐบาล เปลี่ยนไป เป็นแบบอนุรักษนิยม ส่วนในช่วงหลัง 20 ตุลาคม 2520 ถึงปี 2532 เป็นช่วงที่มีการนำแผนการปฏิรูปการศึกษามาปฏิบัติ โดยเน้นนโยบายการขยายการศึกษาภาคบังคับ และการพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอน